



MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

BÜLTEN

2 0 1 9
Y A Z

www.marufvakfi.org



VİZYON

İSLAM EKONOMİSİ TEZİNİ ÇAĞIMIZ İNSANINA SUNMAK..

MİSYON

İSLAM EKONOMİSİNİN İNSANLIK İÇİN GEREKLİLİĞİNİ
ORTAYA KOYACAK AKADEMİK ÇALIŞMALAR YAPMAK...

İSLAM EKONOMİSİNİN AMACI

İNSANLAR ARASI EKONOMİK HAKKANİYETİN TESİS EDİLMESİDİR.

HAK BELİRLEME YETKİSİ

MUTLAK ANLAMDA SADECE HAKK'A AİTTİR.

Bülten'den

BÜLTEN

2019 / YAZ

Yıl: 2 Sayı: 3

Yayın Kurulu

Sıtkı Abdullahoğlu
Sercan Karadoğan
Hakan Kalkavan
Zeynep Hafsa Orhan

Editör

Sercan Karadoğan

Görsel Tasarım

Bülent Erguvan

Baskı

Matbaa Adı ve Adresi
Girilecek Bölge

Maruf Eğitim Araştırma
ve Dayanışma Vakfı

Adres

Necmettin Aytek Plaza
Seyitnizam Mah.
Mevlana Cad. No: 77
K: 8 Zeytinburnu - İstanbul

Telefon

0212 510 11 25

Faks

0212 510 11 24

www.marufvakfi.org

maruf@marufvakfi.org



MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

İÇİNDEKİLER

1. MARUF'tan	02	Akif GÜRDOĞAN
2. Editör'den	03	Sercan KARADOĞAN
4. Prof. Dr. Mehmet ASUTAY Röportaj	04	
5. "Borsa İmkânını Anlamak" Paneli	08	Yakup YAKAR
Panel Değerlendirme	10	Abdullah KULUÇ
6. İEE Dersleri		
Temel Kaynaklarda Ekonomik Anlayış		
a. Kuran ve Ekonomi	16	Sıtkı ABDULLAHOĞLU
b. Sünnet ve Ekonomi	18	Sıtkı ABDULLAHOĞLU
c. İktisat Düşünce Tarihinden İslâm İktisat Düşünce Tarihine	20	Dr. Hakan KALKAVAN
7. İEE Seminerleri		
Prof. Dr. Sabri Orman ile İslam İktisat Felsefesi	22	Yakup YAKAR
8. Kavramlarla İslam Ekonomisi		
a. Mülkiyet	24	Dr. Zeynep Hafsa ORHAN
9. İEE Dersleri Üzerine Değerlendirmeler		
a. İslam İktisat Düşünce Tarihi	26	Esmâ VATANDAŞ
b. Kavramlarla İslam Ekonomisi	28	Abdullah ÖZTEL
c. Kuran ve Ekonomi	29	Fatma Nur ŞAHİN
d. Maruf Vakfı İEE Programından	30	Mustafa Melih YILMAZ
e. Maruf Vakfı İEE Programından	32	Rukiye YİĞİT
f. Modern Ekonomi	33	Abdullah KULUÇ
10. İEE'nin Genç Araştırmacılarından		
a. Yardımlaşmak mı Gösteriş mi?	34	Mustafa Melih YILMAZ
b. İslam Ekonomik Sisteminin Temel İlkeleri Üzerine Bir Deneme	36	Rukiye YİĞİT
c. Ozanların Dilinden Ekonomik Hayata Dair İzlenimler	39	Abdullah ÖZTEL
d. İslam İktisadi ve Finansallaşma	42	Abdullah KULUÇ
e. İslam Ekonomisi Sisteminin Öte Dünya Varsayımı Bağlamında		
Rasyonel İnsan ve Rasyonel Davranış	44	Esmâ VATANDAŞ
f. Harcama Davranışları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme	48	Fatma Nur ŞAHİN
11. İEE Yayınları		
b. İEE'de Yapılan Sunumlar	51	
c. İEE Araştırmalar	51	
a. İslam Ekonomisine Katkı Sağlayan Alimler	52	

« BAŞKANDAN »

« EDİTÖRDEN »

MARUF'TAN SELAM VE MUHABBETLE...

MARUF VAKFI olarak büyük bir sorumluluk altında İslam İktisadı disiplinine katkı vermek için faaliyet yapıyoruz. Bu entelektüel faaliyeti tercih etmiş olmak bizim açımızdan içinde yaşadığımız iktisadi düzenin bizi dinimiz bağlamında zorladığı konularda çıkış yolu arama ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

Temel amacımızın bu dünya hayatındaki imtihanı kazanmak olmasından öte bir mesele olmayacağı ehlinin malumlarıdır.

Hiç şüphesiz vakıf bünyesinde bu faaliyetin akademik üretim tarafı araştırmacı arkadaşlarımız tarafından sürdürülmektedir.

Bizler böyle önemli ve uzun erimli bir meselenin sürdürülebilirliğini sağlamak için gayret gösteriyoruz. Bizim yaşadığımız süreçlerde seküler telakki ile tedavül eden ekonomik faaliyetin inancımızla olan çelişkinin bize bıraktığı metafizik gerilim, konuyu çok sıcak tutmamızı ve ne pahasına olursa olsun bu kıymetli faaliyeti devam ettirmemizi sağlayan müteharrik gücü oluşturuyor. Sonuç itibariyle inanıyoruz ki bu çaba, kulluğumuzu istenen düzeyde yapmayı temin için çok önemli bir zemin oluşturacaktır.

Zira ekonomi hayatın merkezine oturmuş dinamiklerin en etkili olanlarındandır. Küresel düzlemde politikaların belirlenmesinden, uluslararası ilişkilere dayanak olmasına ve savaşların koordinesinden silahın her çeşidinin üretilmesine gerekçe olmaktadır. Bütün bunların arkaplanında bir dünya görüşü, bir varoluş okuması olduğu aşikardır. Biz ekonominin iddia edildiği gibi sadece matematik olduğunu düşünmüyoruz. Ona şekil verme iradesi insanda bulunmaktadır.

Malı, parayı eşyayı, değişimi, dağılımı tanımlamak insanların yaptığı bir eylemdir. Bunu neye göre yaptıkları paradigmatik bir bağlılıktır. İster tam anlamıyla çıkarıcı, isterse ulvi niyetlerle olsun, bu böyledir. Onun için biz de değerlerimize uygun bir ekonomik sistem içinde kazanmak, biriktirmek ve harcamak istiyoruz. Biliyoruz ki bütün bunlarla ilgili bir hakkaniyet düzeni vardır ve bütün bunların bir hesabı olacaktır.

Kendimize göre hakkaniyet üretmek son derece göreceli bir iddia olur. Hakkaniyet üretilecekse onu sahibine havale etmek şarttır. Hakkaniyetin sahibi bize bir vahiyle mesajını iletmiştir. Hadi çalışalım!... Bakalım bu mesajda ve onu en iyi uygulayanın hayatında en modern zamanlar için ekonomide neler var.

Meselemiz budur. Çalışmak bizden başarı Allah'tandır.

Selametle...

Akif GÜRDOĞAN

Vakıf Başkan

Maruf Bültenin üçüncü sayısı yeni bir formatla hazırlanmış bulunuyor.

İslam ekonomisi konusunda yapmaya çalıştığımız çalışmalar her gün biraz daha ileri gitmekte ve verim seviyesini artırmaktadır.

En temel meselemiz, İslam Ekonomisi konusunun Müslümanlar tarafından kendilerine mesele edinilmesi meselesidir. Bu amacı yakalamaya her geçen gün biraz daha yaklaştığımızı fark ediyoruz.

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü, İslam Ekonomisi disiplinin en temel referanslardan hareketle irdelenmeye başlanması ve felsefi arkaplanının deşifre edilerek, tarihsel serüveninin de gözden geçirilip modern zamanlarda anlaşılabilir ve yaşanabilir hale gelmesi için akademik çalışmalar yapmaya devam etmektedir.

Hazırlanmış olan müfredatlar ve eğitim programları bugün ihtiyaç hissedilen İslam Ekonomisi Araştırmacısı kimliğini besleyici mahiyettedir. Süreç doğru yönetildiği takdirde uzak olmayan bir zamanda artık İslam tarafını da bilen, ekonomi tarafını da bilen uzmanlarımız ekonomiyi bu perspektifle yorumlamaya başlayacaklardır.

Elde önemli telakki farklılıklarına işaret eden referanslar bulunmaktadır. Bu bize yeni ekonomi paradigması önerisi baskısı yapmaktadır. Alışılmışlıkları aşan, ekonomiye dair birçok şeyi tamamen farklı okumayı getiren bir anlayış ortaya çıkabilir. Bunu karşılamaya kendimizi hazırlanmalıyız.

Bu sayımızda, bir taraftan Maruf Vakfı İEE ders programlarının icra tarzlarına ilişkin bazı örnekleri görürken, diğer taraftan genç araştırmacılarımızın denemeleriyle İslam Ekonomisi dünyasına biraz daha girme fırsatı bulacaksınız.

BORSA Paneli olarak icra ettiğimiz program, modern zamanlarda yaşayan bir kurumdan İslam ekonomisine uygun bir transfer, değişim modeli yakalanabilir mi arayışıdır. Bu bölümde uzmanların müzakerelerini okuyacaksınız.

Gerek bilgiye, gerekse geleneksel kurumlara karşı temel yaklaşımımız, üç şekilde kendini göstermektedir: "Uygunsa tamamen kabul, düzeltmek mümkünse düzelterek kabul, kökten aykırı ise red" şeklindedir. Borsa konusu da bu bağlamda irdelenmeye çalışılmıştır.

Daha güzel zamanlarda ve hayatın daha fazla bizim değerlerimizle donatıldığı dönemlerde buluşmak ümidiyle...

Sercan KARADOĞAN

Editör

« Prof. Dr. Mehmet Asutay'la Röportaj »

DURHAM'DA
İSLAM
EKONOMİSİ
ÇALIŞMALARI

DURHAM Üniversitesi, İslâm Ekonomisi ve Finans Merkezi Direktörü Prof. Dr. Mehmet Asutay ile gerçekleştirdiğimiz röportajda kendi hayatından kesitler ve DURHAM'daki İslâm ekonomisi çalışmalarını konuştuk.

– Hem size dair bilgileri konuştüğumuz, hem de Durham Üniversitesi Business School çatısı altında yapılan İslam ekonomisi çalışmalarını konuştüğumuz bir sohbet verimli olur diye düşünüyorum. Hocam, İngiltere serüveni nasıl başladı, İngiltere'de okumaya nasıl karar verdiniz diye sorarak başlayabiliriz.

Teşekkürler. 1987 yılı İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye bölümünden mezun oldum. 1987 yılında üniversiteyi bitirince doğrudan maliye ana bilim dalında yüksek lisansa (master) başladım. Yüksek lisans yaparken yeni insanlarla tanışma imkânı oldu. Yüksek lisans yaparken daha önce hiç bilmediğim Milli Eğitim Bakanlığı'nın bursları dikkatimi çekti. İmtihana girerek İngiltere'de yüksek lisans ve doktora yapma imkânını kazandım. Milli eğitim bursunu tercih ederek doğrudan buraya geldim.



Prof. Dr. Mehmet Asutay
DURHAM Üniversitesi
İslâm Ekonomisi ve Finans Merkezi Direktörü

Önce York Üniversitesinde Ekonomik ve Sosyal Bilimler dalında “Diploma” denen ara dereceyi yaptım. Daha sonra yüksek lisansa benzer bir derece ve Leicester Üniversitesinde de ekonomik politikalar üzerine bir yüksek lisans yaptım.

Arkasından yine Leicester Üniversitesinde politik ekonomi alanında doktora yaptım. Doktora konusunda da o zamanlar özellikle yükselen bir alan olan kamusal tercihler çerçevesinde devletin ekonomiyi manipüle etmesi konusunu çalışmıştım.

Leicester Üniversitesinde ikinci yüksek Lisansıma başladığım zaman aynı zamanda Leicester'da İslam ekonomisi üzerine o zamanki neredeyse dünyadaki tek kurum olan Islamic Foundation vardı. Islamic Foundation da o zaman İngilizce dilinde İslam iktisadı ile ilgili yayınlar yapan hemen hemen tek kurumdur. İslam ekonomisi bölümünün başında Hurşit Ahmed bulunuyordu. Hurşit Ahmed İslam iktisadının tem teorisi hem de politika bağlamında aynı zamanda bu işin ideolojik arka planı ile de doğrudan ilgilenen birisiydi. İşte ben orada yüksek lisans yaparken aynı zamanda Islamic Foundation'ın çalışmaları ile doğrudan ilgilenmeye başladım. İlk resmi eğitim programını “İslam ekonomisi ve bankacılık” alanında 1993 yılında aldım. 1993 yılında İslam Kalkınma Bankası ile Islamic Foundation'ın ortaklaşa yaptığı 5 gün süren yoğun bir programa katıldım. O vesile ile İslam ekonomisi ve Finans'ın önde gelen isimleriyle en azından İslam Kalkınma Bankasının etrafındaki insanlarla tanışma fırsatı buldum. Böylelikle çağdaş çalışmaların neler olduğunu gördüm. Bu durum Leicester'daki eğitim hayatım boyunca da devam etti. Arkasından Leicester da doktora yaparken hoca olarak ders vermeye başlamıştım ama aynı zamanda Hurşit Ahmed'in asistanı olarak 1999 da Islamic Founda-

Leicester Üniversitesi



tion'da çalışmaya başladım. Bu benim için oldukça önemli bir imkândı. Bu hem doğrudan Founding Fathers (kurucu babalar) dedikleri insanlardan birisi olan Hurşit Ahmed ile yakından çalışma imkânı verdi. Ama aynı zamanda Hurşit Ahmed'in etrafındaki insanlarla da yakınlaşma imkânı verdi. Dolayısıyla onların düşünce dünyalarını anlama, İslam ekonomisini nasıl kuramsallaştırdıklarını görebilme ve bunun yanında özellikle İslam Kalkınma Bankası etrafında çalışan profesyonel Müslümanların İslami finansı oluşturma süreçlerini yakından görme imkânı vermiş oldu.

1998'de Liferay Üniversitesinde İslami finans alanında yüksek lisans programı başlatılmış ve bunun temel finansını Islamic Foundation üstlenmişti. Dolayısıyla bir Batı üniversitesinde Islamic Foundation'ın öncülüğünde ilk defa bir yüksek lisans programı başlamış oldu. Daha sonra 2000 yılında Islamic Foundation kendi enstitüsü olan Markfield Institute of Higher Education'in kurdu. Orada Islamic Studies Yüksek Lisans programları yanında İslam Ekonomisi önemli bir tarafını oluşturdu. Markfield Institute'da 2005 yılına kadar bende dersler vere-

rek oradaki programın gelişmesinde rol almaya çalıştım ve başarılı bir program olarak öne çıktı.

2005 yılında Durham Üniversite'sinin School of Government and International Affairs Department'a geçtim. İslami ekonomi-finans da ilginç şekilde Prof. Rodney Wilson'ın etrafında gelişmiş bir programdır. Ben Markfield Institute ve Islamic Foundation'da iken Prof. Rodney Wilson'la da yakından çalışmak durumundaydık. Çünkü kendisi doğrudan İslami ekonomi-finans çalışıyordu. Dolayısıyla bizim oradaki programlarımıza doğrudan katkı sunuyordu. Prof. Rodney Wilson 1970'lerde Sudan'da akademisyen olarak “ekonomik kalkınma” konusunda çalışmaya başlamış ve orada bir süre üniversitelerde hocalık yapmış, o süreç içinde İslami dinamikleri yakalayabilmiş birisidir.

Durham'a gelince bunun kurumsal olarak yapılması gerektiğini vurguladım. Mehmet Asutay İslam ekonomisi yapıyor yerine Durham Üniversitesi İslam ekonomisi ve finansı yapıyor şeklinde ortaya çıkması gerektiğini vurguladım. O zamanki yönetimin de bu konuların



önemli olduğunu fark etmesi sebebiyle ilk defa önce Durham Üniversitesi İslami Finans programı adı altında kendimizi yapılandırdık. Onun altında çalışmalarımıza devam ettik. Esas olarak doktora ve onun yanında 2006 yılında yaz okulunu başlatmakla o programın ilk unsurlarını ortaya koymaya çalıştık. Arkasından Liferay Üniversitesinde olduğu gibi Durham'da da 1998 yılında başlamış bir yüksek lisans programı vardı. İlk olarak kurumsallaşma adına Durham Üniversitesi İslami finans programı adı altında yapmaya çalıştığım yüksek lisans programını tekrar başlattık. Biz İşletme Fakültesinde Ortadoğu Enstitüsünün altındaydık. İşletme Fakültesiyle ilişkiye geçerek tekrar başlatmamız mümkün oldu. 2009 yılında yüksek lisans programına ilk öğrencilerimizi almış olduk. Dolayısıyla İşletme ve Siyaset Bilimi Fakülteleri ortak programı olarak başlamış oldu. Bu aynı zamanda doğrudan üniversite ile olan ilişkilerimizi geliştirdi. Bu çerçevede 2012 yılında “Durham Center

of Islamic Economics” adıyla program başlatılmış oldu. Böylelikle programdan “merkeze” geçilmiş oldu. Bu merkez de İşletme ve Siyaset Fakültesiyle ortak bir merkez olarak gelişmiş oldu. Yüksek lisansta verilen ortak bir program olmuş oldu. Yüksek lisans ve doktoralar 2005'te program olarak gelişince doktoralar ve İslami finansın çıkış noktasına da denk geldiği için doktora sayısında 2005'ten sonra ciddi bir artışla karşılaştık. Özellikle Malezya'dan ve Arap dünyasından gelen yüksek sayıda doktora öğrencimiz vardı.

– Bu öğrencileri nasıl çekebildiniz?

Birincisi hâlihazırda Prof. Rodney'nin kurmuş olduğu sosyal sermaye vardı. İkincisi de İslami finansın çıkış noktasına, yükselme zamanına rast gelmişti. Sanırım 2000'lerin başında Malezya'da devletin yoğun özendirmesi var. Arkasından biraz da küresel olarak İslam'la ilgili negatif pozisyona reaksiyon olarak İslami kimlikte de

ciddi şekilde pozitif gelişmeler olduğu için onun da etkisiyle bizim de öğrenci sayımızda artış oldu. Bunların içinde gayri Müslimler de vardı. Yüksek lisansa kadar doktora programımız ana programımız olarak kaldı. Doktora çalışmalarında aslında ciddi bir arayış vardı. Bir tarafta oldukça ampirik çalışan öğrenciler ama öbür tarafta daha çok işin felsefi tarafına bakanlar—ve bu çerçevede bir taraftan piyasalara cevap verebilmiş oldu, öbür taraftan ise bu işin entelektüel gelişmesine nasıl katkılar sağlarız kısmına bakıldı. O ara çeşitli konferanslar, atölyeler başlattık. Yaz okulu bunlardan birisi ama onun dışında konferanslar da başlamış oldu. Mesela Kyoto Üniversitesi ile ilk defa

2005 yılında “International Durham-Kyoto Workshop on Islamic economics” adıyla ortak bir program yaptık. Bu, bugüne kadar devam eden bir program örneğidir.

Programın amacı, bir yıl Kyoto öğrencilerinin bizi ziyaret etmesi, diğer sene de bizim onları ziyaret ederek atölyeler yapmamızdı. 13 senedir devam eden bir program haline gelmiş oldu.

Onun dışında yaptığımız konferanslar, diğer kurumlarla ortak yaptığımız atölyeler ve konferanslar var. Ancak üniversitedeki tekrar yapılanmanın gündeme gelmesiyle Durham İslam Ekonomisi ve Finansı Merkezi 2012 yılında İşletme Fakültesine geçiş aşaması başlamış oldu. 2014 yılının Ocak ayında o süreç tamamlanarak Durham İslam Ekonomisi ve Finansı Merkezi bütün programlarıyla ve tüm kadrosuyla İşletme Fakültesinin altına geçmiş oldu. Bunun avantajları da dezavantajları da oldu. Dezavantajları, çoklu disiplin hatta disiplinleri aşması gereken İslam ekonomisi ve finansı çalışmaları biraz daha düzene konmuş oldu. Çünkü İşletme Fakültesinin beklentileri belirli bir şekilde ifade edilmişti. En azından Siyasal Fakültesi ve İşletme Fakültesi ortak programında daha geniş bir yelpazeden disiplinler üstü olması ile çoklu disiplinli bağlamda kendimizi ifade edebildik. Ancak burada biraz daha ekonomi ve finansın öne geçtiği bir noktaya gelmiş olduk. Dolayısıyla böyle bir negatif etkisi oldu. Ama öbür tarafta uluslararası alanda tanınabilirlik daha belirgin oldu. Çünkü hem akademik hem de iş dünyasının beklediği bir İslami finans programının İşletme Fakültesinden çıkması gerekliliği söz konusuydu. Bu bağlamda pozitif bir gelişme olurken anaakım çizgisi olması bağlamında bence negatif bir etkisi oldu.

2009 yılında başladığımız yüksek lisans programlarımız devam ediyor. İki yüksek lisans programımız var. Birincisi İslami Finans (MA in Islamic finance), biraz da İşletme Fakültesinin istediği şekilde biraz daha nicel (kantitatif) olan bir prog-

ram; diğeri Msc Islamic Finance and Management (Master of Science in Islamic Finance and Management/İslami Finans ve İşletme yüksek lisansı) ise bizim diğer programa göre İslami unsurları biraz daha öne çıkarttığımız bir programdır. Her iki programda da ana olarak ciddi şekilde İslami unsurlar var. Ama İslami Finans ve İşletme biraz daha fazladır. O anlamda İslami Finans ve İşletme programımızda biraz daha eğilimimiz var. Bu bağlamda iki programda da öğrenciler İslami politik ekonomi, İslami finansal işlemler, İslami Bankacılık ve Finans, İslami Muhasebe ve İslami Sermaye Piyasası derslerini alırken; İslami Finans ve İşletme Yüksek Lisansında İslami işletme yönetimi modülünü de alıyorlar. Dolayısıyla orada da biraz idare (governance: yönetişimi) konularına girebilmiş oluyoruz. Ama herhalde İslami Politik Ekonomi ve İslami Moral Ekonomi dersleri öğreten tek program büyük bir ihtimalle Durham Üniversitesindeki bizim programımızdır.

Onun dışında mesela Malezya'da programlarda İslam ekonomisi adı altında biraz daha neoklasik öykünmeyle öğretilen İslam ekonomisi var ama İslami politik ekonomi ve moral ekonomisi bizim farkındalığımızı diğer konuların yanındayken özellikle öne çıkaran kısımdı. Bunu, bir politik ekonomi ve moral ekonomi bağlamında İslam ekonomisini yeniden okuma projesi olarak adlandırabiliriz. Öğrenci profilleri bağlamında 80'lerden itibaren özellikle Rodney Wilson'ın etrafında Körfez ülkelerinden gelen ciddi sayıda doktora öğrencisi var. Bunlar hem akademisyen hem de meslekleri olan tiplerdir. Böyle ilginç bir profil var. Ama daha sonra İslami finansın özellikle Malezya'da kurumsallaşmaya başlamasıyla beraber ciddi bir değişim oluyor. İnsanların kendi kimlikleri üzerinden İslam ekonomisi çalışmalarından kurumsal olarak İslami finans çalışılması değişimi yaşandı. Dolayısıyla 2000'lerin başından itibaren ve benim buraya geldiğim 2005'ten itibaren ciddi bir şekilde Malezya akımı başlamış oldu. Bizim yüksek lisans ve doktora programlarımız özel-

likle Malezyalı öğrencilerle dolmaya başlamıştı. Ancak daha sonra Malezya'da özellikle 2010'lu yılların başından itibaren ekonomik daralmayla beraber Malezyalı öğrenci sayısında ciddi bir düşüş yaşadık. Ama ilginç bir şekilde Endonezya'da demokratikleşme sürecinde—Türkiye'de de olduğu gibi—hükümet İslam ekonomisi ve finansını ön plana çıkardı. Bu sefer bizde Endonezyalılara doğru bir artış oldu. Bu sırada Körfezden gelen öğrenci sayısında azalma oldu. Bizim yüksek lisans programlarımızda Endonezyalı öğrenci sayısı %50'ye yakındır. Diğer taraftan gayrimüslim öğrencileri de görmemiz mümkün oldu. Özellikle Çin, Güney Kore, Tayvan, Fransa, Almanya ve İtalya'dan öğrenci gelişleri oldu. Dolayısıyla öğrenci profili İslami finansın kurumsallaşmasına bağlı olarak nerelerde kurumsallaşma artıyorsa oraya doğru kayan bir yapıya geçti. Çünkü kurumsallaşmanın artmasıyla o ülkelerde İslam ekonomisi ve finansı ile ilgili programlar da arttı.

Türkiye'den gelenler ise her ne kadar 2013'ten sonra hükümetin desteğiyle gelişme varsa da yüksek lisansa talep hemen hemen olmadı gibi. Bizim verdiğimiz burslarla buraya gelen öğrenciler oldu. Ama onun dışında milli eğitim bursuyla gelen herhalde bir kişi oldu. Toplamda 3-4 Türkiyeli doktora öğrencimiz oldu. Ama bunlardan sadece bir tanesi milli eğitim bursu ile gelen öğrenci, diğerleri ya kendi imkânlarıyla ya da İslam Kalkınma Bankasının burslarıyla gelenlerdir. Dolayısıyla Türkiye'den resmi olarak bursla gelen ne yazık ki diğer ülkelerle mukayese edince ciddi şekilde az. Burada belki Milli Eğitim Bakanlığının İslami finansı bir kategori olarak burs alanına koymamış olması, YÖK'ün belki alt kategori olarak koyup koymadığı tam emin değilim. Tabii Türkiye'deki ekonomik problemler ve burs problemleri, İngiltere'de okumanın döviz sebebiyle pahalı olması Türkiye'den gelen öğrenci sayısı ciddi şekilde artmadı. İslami finansın gelişme trendi bizdeki öğrenci profillerini de bir şekilde belirlemiş oldu. ■

PANEL

BORSA İMKANINI ANLAMAK

Borsa İmkânını Anlamak konulu panel Enstitü Başkanı Sıtkı Abdullahoğlu'nun moderatörlüğünde vakıf genel merkez binasında gerçekleştirildi. Panele; Borsa İstanbul (BİST) eski Başkanı Himmet Karadağ'ın yanı sıra İ.Ü. Öğretim Üyesi ve CHS Ekonomi Politikaları Kurul Üyesi Prof. Dr. Servet Bayındır ile çok sayıda işadami katıldı.

Panel, Maruf Vakfı Enstitü Başkanı Sıtkı Abdullahoğlu'nun açılış ve Vakıf Başkanı Akif Gürdoğan'ın selamlama konuşmaları ile başladı.

Sıtkı Abdullahoğlu panelin açılış konuşmasında;

“Gerçekten dindar kesim Türkiye’de Borsa gibi bir meseleye biraz mesafeli kaldı. Bu mesafeli kalış doğru gerekçelere mi dayanıyor? Yoksa burada bir imkân var mı yok mu? Çünkü İslam ekonomisinin konuşulduğu bir yerde sermaye oluşumu çok ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Teknik ve teorik olarak sermaye meselesinin hem oluşturulması hem de kullanılması konusunda henüz yeterli ve tatmin edici bir düzeyde özellikle rekabet edilebilir düzeye konuyu getiremedik”.

“Borsa meselesine bir vatandaş olarak baktığımızda, eğer reel sektörde meşru iş yapan şirketlerin hisselerinin alınıp satılması ise burada bir imkân var gibi gözüküyor. Dolayısıyla bu meseleleri konuşmak ve İslam ekonomisi açısından da sermaye gibi devasa bir soruna bir kısım açılımlar getirme imkân ve ihtimali üzerinde durmak bugünkü konumuz olacaktır. Borsa meselesini hem çok pratik bir durum olması itibarıyla bugün yaşayan, alış verişe konu olan, çok canlı hatta ekrana yüzümüzü her çevirdiğimizde gördüğümüz üç dört tane parametreden bir tanesi olarak karşımıza çıkıyor. Döviz fiyatları ile birlikte Borsadaki hareket ne olmuş? Daha normal zamanlarda aşağı yukarı birbirini de denge-



leyen bir işleyiş şeklinde gidiyor. İşlem yapanlarda yapmayanlarda Borsadaki gelişmeleri takip ediyorlar”.

“Eğer farklı yönlerden bu mesele incelenir, değerlendirilir ve bir kısım düzenlemeler yapılırsa gerçekten İslami anlamda istifade edilecek bir imkân var gibi gözüküyor. Teknik ve hukuki olarak meselenin içerisinde sorular var. Yani gerek SPK mevzuatında gerekse anonim şirketlerin ana sözleşmelerinde özellikle küçük pay sahiplerinin korunması ile alakalı bir kısım sorunların ve itirazların olduğunu biliyoruz. Genel konular bir tarafa gayri meşru şirketlerin orada faaliyet yapmış olması ve o hisselerin alınıp satılması çok daha kolay bir sorun olarak gözüküyor. Onları devre dışı bırakabiliriz. Onun dışında nedir bu Borsa meselesi ve biz gerçekten bu meseleye nasıl yaklaşmalıyız?”

İlk olarak Borsa'nın Ekonomideki Yeri ve Sermaye Gelişimine Katkısı konulu sunumuyla BİST Borsa İstanbul eski Başkanı Himmet Karadağ söz aldı. **Himmet Karadağ** yaptığı sunumda “Bu alanda Müslümanların da gerçekten yoğunlaşması ve fikir yürütmesi gerekir. Günümüzde İslam ekonomisi mi var? sorusu ile muhatap olan Müslümanlarız. Bu soruyu Peygamberi uluslararası bir tüccar olan ve hayatı boyunca ticaret yapmış bir ümmete soruyorlar. Mezhep imamlarının ve sahabenin nerdeyse tamamı uluslararası ticaretle uğraşmış tüccar olan bir kişiye bu soru soruluyor. Bu bize göre sorulabilecek en absürt sorudur. İslam'ın ekonomi ile ilgisi kadar hiçbir düşünce ve felsefe akımı belki ilgilenmedi. Tabii ki İslam ekonomisi var. İslam, hayatın bütün kılcal damarlarına varıncaya kadar nüfuz etmiştir. İslam, her alanı düzenlediği gibi ekonomik alanı da düzenledi. Soru belki şu açıdan anlamlı; günümüz Müslümanları o kadar sekülerleştirdi ki dini de olmaması gereken ruhani bir alana ayırdı. Böylece Dinimiz ve İslam sadece namaz ve ibadet alanında kaldı. Gerçek yaşama geçtiğimizde o din elbisesini Kur'an'ı duvara asar gibi bir kenara astık. Artık günlük yaşam farklı kurallar, farklı nizamlar tarafından belirlendi”.

“Borsa da bunlardan biridir. Borsa, bizim başlatmadığımız ticari bir kavram bile olsa günümüzdeki uygulaması bir realitedir. Bu ön girişi neden verdim. Bizler Müslümanlar olarak namaz, oruç gibi dini ibadetler yapma zorunluluğumuz gibi ticareti de İslam'a uygun yapmakta zorunludur. Ben borsayı şöyle tanımlıyorum; “Günümüzde Borsa görüp görebile-



leceğimiz en sofistike ticaret platformudur”. Müslümanlar bu platformun gerisinde kaldıkları zaman ekonominin temel dinamikleri bizim dışımızda belirleniyor. Biz küçük esnaflar olarak kalıyoruz. Kural koyma, belirleme ve kuralları sorgulamadan uzak kalıyoruz. Ölçeğimiz hakikaten küçülüyor”.

“Ticaret hepimizin bildiği gibi mal ve hizmetlerin ya şeklini değiştirmek veya lokasyonunu değiştirmek yahut ta hiçbir şeyi değiştirmeden sahipliğini değiştirmektir. Borsa olarak bu temel ticari işlemlerin neresindeyiz. Borsada, mal ve hizmetlerin sahipliğini değiştirerek ticari kazanç elde etmeye çalışılıyor. Sadece sahiplik değişiyor. Operasyonda diğer nevi değişiklikler Borsa fonksiyonunun dışındadır. Borsalar temelde sahiplik değiştiriyorlar. Borsa ticaretin yapılması için ne gerekliyorsa sahipliği hızlı ve güvenilir bir şekilde değiştirebiliyor. Birçok konuşmamda Borsayı mahalle pazarına benzetmiştim. Mahalle pazarında belediyeler bir ortam hazırlıyor. Esnaflar tablalarda mallarını sergiliyorlar. Burada doğrudan mal ve hizmet satıyorlar. Borsalarda aynı işlemi yapıyor.

Borsa bir platform sağlıyor. Borsa olarak biz bir şey alıp satmıyoruz. Alım satım yapanlardan komisyon diyebileceğimiz gelirler elde ediyoruz. Borsalarda temelde mal ve hizmetlerin gelmesi de istisnaidir. Mal ve hizmetleri

temsil eden kıymetli kâğıtlar yani menkul kıymetler alınıp satılıyor. Malın fiziken gelmesi gereken -Kıymetli Madenler Borsası- durumlarda var ama temelde ticaretin hacim itibariyle menkul kıymetlerin el değiştirmesi üzerinden ticaret gerçekleşiyor. Kar marjlarına baktığımızda aslında çok küçüktür. Kaydi sisteme geçişle birlikte ilgili şirketlerin o kâğıt olarak menkul kıymetlerinin ticarete konu olması mevzu bahis değildir. Merkezi kayıt şirketimizde onlar kayden izleniyor. Biz sadece dijital kayıtlar üzerinden hareket ediyoruz. Fiili menkul kıymet söz konusu değildir. Borsayı en temel haliyle şu şekilde anlatabiliriz; **Borsa, mal ve hizmetleri değil de mal ve hizmetleri temsil eden genellikle menkul kıymetlerin ticaretinin yapıldığı sahipliğinin değiştiği bir platformdur.** Ama kısmen belli pazarlarımızda, belli alanlarda özellikle kıymetli maden tarafında fiziken de el değiştirmesi söz konusudur. Bunun yanında altın ve altın saklama faaliyetini de altın borsası ile birleştiği için Borsa İstanbul bünyesinde gerçekleştiriyoruz.

“Bu kadar şeyi anlattıktan sonra normal ticaretle kıyaslamamız gerekir ki bu işlem neden Müslümanların dikkatle imcelemesi gereken bir işlemdir. Ticarete olduğu gibi Borsada da birçok mal ve hizmet alınıp satılıyor. Borsanın farkı nedir? Borsa işlemlerin yoğun olduğu kötü olmadığı bir günde 1 milyarın üzerinde menkul kıymet el değiştiriyor. Sahiplik tüm hukuki sonuçları ile geçiyor. Bunların hepsi sıfır yakın problemle gerçekleşiyor. İşte sofistike bir ticaret metodu dememden kasıt budur. Bunun alternatifi olacak klasik ticaret metotlarında malla ilgili problemlerle karşılaşabilirsiniz. Örneğin bir dairenin yâda bir aracın sahipliğini değiştirmek ciddi bürokratik sıkıntılarla hallolabilirken bunun benzerini Borsada saniyenin altında sıfır sorunla halledebilirsiniz. Bu örnekten hareketle Borsaya neden yoğunlaşmamız gerektiği ortadadır. Yani **sahiplik için biz Borsa-yı sofistike bir metot olarak kullanabiliriz. Bu bize müthiş bir kolaylık ve konfor sağlar.** İşlem metotları, hangi şirketler bize uygundur değildir? Onu İslam’a göre seçmenin mümkün olduğunu düşünüyorum.

“Diğer taraftan menkul kıymet kavramını bir örnekle anlatalım ki ona da neden yoğunlaşmamız gerekir daha net anlaşılsın. Finansal okuryazarlık hepimiz için çok ciddi bir problemdir. Çünkü insan ekonominin teorisini öğrenmekle cehaletten kurtulamıyor. Uygulamada kişinin onu içselleştirebilmesi hayatına geçirmesi gerekiyor. **Menkul kıymet; sahipliği yâda borçluluğu temsil eden senetlerin uzun vadeli olarak keşide edilmesidir.** Bizde en bilinen menkul kıymet çekti. Menkul kıymetler Borsa uygulamasında çok uzun vadeli sermaye birikimine imkân sağlayan orta uzun vadeli yatırımların finansmanına imkân sağlayan bir ödeme aracıdır.

Bunu neden yaygınlaştırmamız gerekir? Onu da şöyle anlatabayım; mevcut bankacılık sisteminde kabaca 3 trilyon gibi bir parasal büyüklük var. Türkiye ortalamasında sermaye bunun % 10-15’ini oluşturuyor. Bankalar geri kalanını mevduat ve kredi ile topluyorlar. Türkiye’de mevduatın ortalama vadesi de 33-34 gündür. 33-34 günlük para biriktiriyor-

sunuz kısa, orta ve uzun vadeli yatırımları ve ticareti finanse edeceksiniz. Bu parayla nasıl yatırımlar ya da ticaret yapabilirsiniz. Bizim günümüzdeki para ve finans sisteminde paranın toplanma vadesi bu kadar. Bununla hiçbir iş yapamayacağınız için bankalar bu vadeyi kısa vadeyle toplasa da uzun vadeyle kullandırma yöntemini tercih ediyorlar. Bizim çok daha uzun orta ve uzun vadeli sermaye birikimi olan parasal büyüklükleri çoğaltıyor olmamız gerekir ki bir anlam ifade etsin. Menkul kıymet ve borsa sistemi çok imkânsız gibi görünen uzun vadeleri imkânlı hale getiriyor. Bunu mesela sukuk dizayn ederek yapabiliriz. Bu menkul kıymet ve borsa sisteminde ürün olarak dizayn edilmiş olarak düşünüldüğünde ben mesela 10 yıl vadeli fon ihtiyacımı karşılamış olurum. Bu on yıllık kâğıdı alan kişi istediği zaman bunu nakde çevirebilir. Bu sistem orta ve uzun vadeli sermaye birikimine çok güvenilir ve sağlıklı koşullarda imkân sağlar. Borsada bu senetlerin alım satımı hisse senetleri gibi çok sağlıklı ve denetimli bir platformda yapılabilir”.

DEĞERLENDİRME

Abdullah Kuluç

İÜ Yüksek Lisans Öğrencisi
Maruf Vakfı Araştırmacısı



Maruf Vakfı’nda “Borsa İmkânını Anlamak” başlıklı panel 8 Aralık 2018’de gerçekleştirildi. Programa, konuşmacı olarak BİST eski başkanı Himmet Karadağ ve Prof. Dr. Servet Bayındır katıldılar.

BİST eski başkanı Himmet Karadağ borsayı “bir malın hiçbir şeyini değiştirmeden sadece sahipliğini değiştirerek yapılan en sofistike ticaret platformu” diyerek kısaca tanıttı. Sofistike olmasını da çok kısa zamanlarda milyonlarca değere sahip hisselerin herhangi bir bürokratik işleme gerek kalmadan el değiştirmesi olarak anlattı. Bu hızın ticareti kolaylaştırdığı üzerinde durdu aynı zamanda Müslümanların bu alandan geri kalmaması gerektiği üzerinde durdu. Ancak bu anlattığı ve övgüyle bahsettiği hız meselesi ve ondan

daha önemlisi sahipliğin değişmesiyle yapılan ticaret meselesi spekülasyonlara sebep olması, dolayısıyla balonlar oluşturup krizlere neden olması hususunu göz ardı etti.

Borsayı bir mahalle pazarına benzeten Karadağ alıcı ve satıcıları bir araya getiren bir platform olarak konumlandırdı. Fakat bu mahalle pazarı benzetmesi kanaatimce mahzurlu bir benzetmedir. Çünkü insanlar mahalle pazarından haftalık ihtiyaçları gidermek için somut ürünler alırlar ve bunu satın kâr elde etmeyi düşünmezler. Borsada ise öncelikle somut bir mal alım satımı yoktur. Hisseyi alanlar yükselince satıp kâr elde etme amacını taşırlar. Bu ve daha başka birçok yönden borsa ile mahalle pazarı arasında ciddi farklılıklar vardır.

Buradan menkul kıymet konusuna geçen Karadağ menkul kıymeti orta uzun vadeli yatırımların finansmanını sağlayan bir ödeme aracı olarak tanımladı. Bunun yaygınlaştırılması gerektiği hususunda ise kısa vadeli mevduatlarla ciddi yatırımların finansmanının mümkün olmayacağını ancak borsada uzun yıllar ve büyük miktarlarda borçlanmanın menkul kıymetlerle gerçekleştirilebildiğini belirtti.

Servet Bayındır ise sıfır toplamı işlem üzerinde durdu. Bununla katma değer üreten bir faaliyette bulunmadan kazanç sağlayan kişinin yaptığı işlemi kastettiğini belirtti. Piyasalardaki balonlaşma riski üzerinde durup bu hususun dikkate alınması koşulluyla borsaya negatif yaklaşmanın doğru olmayacağını belirtti. Ancak kanâtimce borsadaki yapılan işlemlerin doğası balonlaşmaya her zaman müsaittir ve sistem buna göre dizayn edilmiştir. Sık sık krizlerin çıkması ve krizleri engellemenin bu sistemde mümkün olmaması bunu göstermektedir. Aynı şekilde borsada hisseleri işlem gören şirketlerin kâr dağıtma

zorunluluklarının bulunmaması buna sebep olan bir husustur. Bu nedenle hisse senedini alan yatırımcı şirkete ortak olayım kârından faydalananım düşüncesiyle değil spekülatif dalgalanmalardan kazanç sağlayayım düşüncesiyle yatırım yapmaktadır. Bu da balonlar oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Hocanın başta belirttiği sıfır toplamı işlem burada aynen ortaya çıkmakta dolayısıyla bir ticaretin olduğu ve borsanın sofistike bir ticaret platformu olduğu iddiası geçerliliğini kaybetmektedir.

Son olarak yapılan sunumlarda başlığa uygun olarak İslam iktisadi açısından borsada bir imkân olup olmadığı hususuna başarılı ve derinlikli bir yaklaşımın gösterilmediği/gösterilemediği gözükmemektedir. Daha çok yapılan işlemler üzerinde durulup teknik meseleler gündeme getirilmiş ve borsanın mantığı gözden kaçırılmıştır. Başta Sıtkı Hocanın sermaye oluşumuna bir açılım sunabilir mi sorusuna da yeterince cevap sunulması mümkün olmamıştır. Bir kısım düzenlemelerle iyileştirilmesinin mümkün



olup olmadığı hususunda ne yazık ki yeterince fikir yürütülemediği gözlenmiştir.

Gelecekte yapılacak programlarda özellikle atölye çalışmalarında yukarıda zikredilen hususlar üzerinde beyin fırtınaları yapıp daha derinlikli sunumların yapılması temennimizdir. ■



“Gerek klasik kaynaklarda gerekse batılı kaynaklarda ticaret; varlıkların ya bizatihi kendisinde ya zamanında ya mekânında bir de mülkiyette katma değer sağlayıcı bir takım faaliyetlerde bulunmak suretiyle değişiklik yapma eylemidir. Dolayısıyla malın değerinde katma değer niteliğinde bir ekte bulunuluyor ve kazanç sağlanıyor. İnsanoğlu kazanç amaçlı olarak varlık transferinde bulunmak istiyorsa temel ilke ticaret olmalıdır. Yani o işlemin karakteri ticari işlem olmalıdır.

Bizim üzerinde duracağımız soru şu; İster borsada ister borsa dışında iktisadi anlamda iktisadi eylemlerin hangisi ticari karakterli yâda hangisi ticari karakterli değil, dolayısıyla batıl karakterli. Nisa suresi 29. Ayet hukukiden çok iktisadi alanla ilgili bir ayeti kerimedir. Biz buradaki batılı da iktisadi gözle okumamız gerekir. İktisaden batıl nedir? Bugün buna finansçılar “sıfır toplamı işlem” diyorlar. Yani kumara da, rüşvete de, faize de bakın din sömürüsü sıfır bile değil zehirleyici yani bunlar sıfır toplamı işlemdir. Aslında kazanç sağlayan taraf katma değer sağlayan nitelikli bir faaliyette bulunmamıştır. Dolayısıyla Allah Teâlâ buyuruyor ki; bugünkü ifadeyle sıfır toplamı işlemden ibaret olan –fiktif- işlemlerle varlık transferi yapmayın. Bu işlemleri ticari karakterli olarak yapın”.

“Bu ticaret meselesi insanlık var olduğundan beri süre gelen bir şeydir. Tabi diğer batıl yollar da var. Ticaret bizatihi bireyler arasında veya şirketler arasında olduğu gibi belli organize yerlerde de olur. İşte borsa da bu organize yerlerin

Panelde Himmet Karadağ’ın sunumundan sonra söz alan **İslam Ekonomisi Enstitüsü Başkanı Sıtkı Abdullahoğlu** “İslami açıdan meseleye bakmak biraz daha zor gibi gözüküyor. Zira üretilen sistem ve mekanizmalar İslam zihni tarafından üretilmemiştir. Şu anda da piyasalarda bu istikamette çok farklı sorunlar kendisini gösteriyor. O yüzden parçalı bir atmosferde İslami yaklaşımlar sistemin tamamını da her zaman kuşatamayabiliyor. Yani Müslümanlar olarak hayatımızın tamamına İslam’ı egemen kılmak diye bir derdimiz var. O zaman meseleler biraz daha tutarlı, derli toplu konuşulabiliyor ya da sorunlar çözülebiliyor. Ama bu

süreç içinde de Müslümanlar olarak yaşamak zorundayız. Çok açık bilinen kurallar var ki muhtemelen Servet hocamız değinecektir. Faizli işlemler yâda gayri meşru alanlar zaten gayri meşrudur. Onları tartışmaya bile gerek yoktur. Biz meşru alan üzerinden konuyu devam ettireceğiz. Servet Hocam, Himmet beyin takdim etmiş olduğu Borsa atmosferi, mal sahiplik değiş tokuşu konusundaki genel İslami yaklaşımlar nelerdir? Siz neler diyeceksiniz?”

Prof. Dr. Servet Bayındır yaptığı sunumda “Kur’ân’ı Kerimin Nisa suresi 29. Ayeti, İslam’ın iktisada ilişkin temelini belirleyen bir ayeti kerimedir. Bu ayeti kerimede Allah Teâlâ buyu-

ruyor ki “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka...” Bu batıl yollar nedir diye sorduğumuz zaman bakıyoruz ki Kur’ân’ı Kerimde faizcilik batıl yolla mal yemenin yollarından biridir. Kumar, ölçü ve tartıda hile yaparak mal edinmek de böyledir. İşte rüşvet ve din sömürüsü de batıl yolla mal yemenin diğer yollarındandır. Öyle ki din sömürüsü, İslam İktisadında, İslami finasta, İslami bankacılık ve İslami borsa dediğimizde en önemli noktadır. Bahsettiğimiz tüm bu yollar batıl yollardır ve Allah Teâlâ varlık transferini bunlarla yapmayın diyor. Peki, ne ile yapın, ticaretle yapın.



daha da sofistike haline gelmiş bir halidir. Borsalarda ne alınıyor ne satılıyor diye baktığımız zaman kıymetli evrak alınıp satılıyor. Fakat bu kıymetli evrakın dayandığı şey nedir? Burada temelde üç şey var; 1- Somut varlıkları temsil eden evraklar ya borç-alacak işlemlerini temsil eden evraklar 2-Reel nitelikli varlıklar 3-Sukuk hem de hibrit nitelikli varlıklar. Mesela fıkıhta bir varlığın alım satımında tartışılan en önemli konulardan birisi **kabz**'dir. Bir de malın tarifi meselesi vardır. Denir ki **“malın ticarete konu olabilmesi için meşru ve kıymetli olmalıdır”**. Bu iki kriteri barındıran mala da **“mütekavvim mal”** denir. Yani dinen meşru olacak ve iktisaden insanoğlunun ihtiyacını karşılayıcı nitelikte olmalıdır. Her mal iktisadi anlamda ifade ettiği değere göre fiyatlanır. Bunu borsadaki evraklar vs. uyarladığımız zaman eğer bu evraklar gerçek anlamda bir şirketin, bir gayrimenkulün her ne ise %1, binde bir değerini temsil ediyorsa iktisadi ve fıkhi anlamda bunun hiçbir problemi yoktur. Borsalarda hisse senetlerinin hesaplanması için bin bir çeşit formül vardır. Bütün bu formüllerin esası nedir? O hisse senedinin mevcut şartlarda reel fiyatının nasıl belirleneceğidir. Eğer işin içine hile, hurda vs. girmeden bu hesaplamalar yapılabiliyorsa ilkesel anlamda (fıkhi açıdan) bunda bir mahsur yoktur.

Borsalarda varlıklar menkul kıymet haline dönüştürülebilirken; birincisi mümkün mertebe bu standardizasyon en ayrıntısına kadar inmek zorundadır. İkincisi güvenliği, riski, taşınması bütün bunlarda ki piyasa riski hariç bunları garanti altına alınmış oluyor.

Dolayısıyla **ilkesel anlamda Müslümanların borsaya şaşı bakmasına gerek yoktur**. Hatta temeline indiğimizde bakıyoruz Resulullah (s.a.v.) döneminde ve ashab döneminde dahi o günkü hurma bahçelerinde üretilen hurmaların, daha da üretilecek olan hurmaların menkul kıymetleştirilip piyasada arz edildiği örnekleri var. Hatta o gün caiz miydi değil miydi? Tartışmaları var. Caiz miydi değil miydi konusuna odaklandığımız zaman bunların menkulleştirilip menkulleştirilmemesi değil. Tartışılan konu; gıda maddelerinin kabzedilmeden önce yahut ta madum halde iken alınıp satılma meselesidir. İlkesel anlamda aslında o günkü ashab bile konuya olumsuz bakmıyor”. “Tarih boyunca biz kendi değerlerimizden biraz uzaklaştığımız için yani iktisadi anlamda Müslümanlar ilk devirlerden itibaren özellikle paranın yönetimini ve iktisadın yönetimini gayrimüslimlere



teslim ettikleri için bizim bu anlamdaki temel ilkelerimiz kurumsallaşma anlamında, teorik gelişme anlamında maalesef garip kaldı.

“Borsada malum hisse senetleri var. Bunların imtiyazlısı, adisi vs. var. Fıkhen ilkesel olarak caizdir dedik ama detaya indiğiniz zaman bir takım problemler başlıyor. Tabi bu problemler her yerde olabiliyor. Bu problemler var diye mesela bardak alımı satımı yasaktır denmeyeceği gibi **borsada da bir takım hileler, manipülasyonlar var diye borsa zinhar haramdır demek doğru bir yaklaşım olmaz**. Bizi ilgilendiren bir diğer önemli nokta borsadaki veya finansal piyasalardaki bir takım kavramlar bizleri çok yanıltıcı olabiliyor. Mesela varlık alım-satımı, bono alım-satımı gibi. Borsada dolaşan kâğıtlar ya mala ve varlığa dayalı ya da alacak senetleridir. Bono ve tahvil alımı faizli kredi alma verme işle-

midir. Bir diğeri türev ürünler meselesidir ki Türev ürünler %100 kumardır. Bunlara bizim yaşmamamız gerekiyor”.

Biraz daha somuta gelirse, mesela borsada hisse senetleri dışında son günlerde de gündemde olan Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler (VDMK) ya da ipotek temelli menkul kıymetler var. **İpotek Temelli Menkul Kıymet dediğimiz şey gayrimenkullerin uzun vadeli kredili satışı sonucu o gayrimenkullere konan ipotektir**. Dolayısıyla bu gayrimenkullerin alacakları tekrar menkulleştirilip piyasada tekrar satılıyor. Varlığa dayalı menkul kıymetler de aslında aynı şey gayrimenkul artı kredi kartı, araç, ekipman alacakları vs. Bunlar karıştırıldığı zamanda varlığa dayalı menkul kıymetler oluyor. **İpotek temelli menkul kıymet, varlığa dayalı menkul kıymet ifadeleri kulağa hoş geliyor ama aslında hepsi çek senet iskontosundan ibaret faizli işlemlerdir**.

Varlığa dayalı menkul kıymet ve ipotega dayalı menkul kıymet uygulaması 2008’de Amerika’daki ekonomik krizin ana sebebidir.

“Konuyu toparlarsak, **İslami ilkeler açısından bizim borsaya şaşı bakmamıza gerek yoktur**. Fakat 1850’lerden itibaren dünyadaki finansal krizlerin en önemli tetikleyicileri borsalardır, borsacılıktır. Bir kıymetli evrakı ister bu bir hisse senedi olsun ister başka bir şey olsun. Yani bir varlığı, bir malı gerçek olması gereken değerinin çok üzerinde şişirirseniz işte bu balon olayı dedikleri şey oluşuyor ve küçük bir toplu iğne ile patlayabiliyor. Türkiye’de şu andaki krizinde, geçmişteki krizlerinde büyük oranda -savaşlar hariç- hepsinin temelinde bu yatıyor. Ondan dolayı biz borsayı ele alırken işin bu yönüne çok dikkat etmek kaydıyla özü itibarı ile borsanın meşru olduğunu söyleyebiliriz”. ■

İEE DERSLERİ

Sıtkı AbdullaHoğlu
İEE BaşkanıEKONOMİDE
AYETLE GELENLER

Ekonomi meselesinin seküler bir mesele olduğu şeklinde bir batıl anlayış bulunuyor. Bu düşünce tabii ki Müslüman insanlarda olduğu zaman önemli bir sorun haline dönüşüyor. Yoksa dini bir hassasiyeti olmayan insanlar için elbette ekonomi salt dünyalık bir meseledir.

Müslümanların bu konuda kafalarının karışık olmasının tarihi derinliklerde birikmiş yığınla sebebi olduğu anlaşıyor. Ekonominin müstakil bir disiplin olarak işlenmeye başlandığı dönemlerde Müslümanlar sosyo-politik üstünlüklerini yitirmişler ve gözlerini batıya doğru meylettirmeye başlamışlardı. Bu sebeple hem teorik planda hem de pratik alanda rekabetten düşmüşlerdi.

Genel olarak batı dediğimiz yapı da tam olarak yükselme trendine girmişti. Onlar da hem fikri-ilmî zemini oluşturacak çalışmaların içine dalmışlardı. Hem de pratik olarak ekonomik performansa adeta devrim yaptırmak için var güçleriyle çalışıyorlardı.

Bu süreç, bir tarafı sürekli zenginleşme istikametinde beslerken diğer tarafı da fakirleşmeye doğru itti. Bu yarışta geri düşenler,

ileri gidenlerin herşeylerine öykünmek gibi bir psikolojiye girdiler. Artık bir medeniyet inşası veya ihyası düşüncesi yerine, ilerde kalanları takip ya da taklit düşüncesi egemenliğini ilan etmişti.

Böyle bir iklimde yeniden kendine, kültürüne, medeniyetine ya da en kutsal metinlerine bakmak mümkün olmuyordu. Nitekim en iyi yaklaşımla üçyüz yıllık süreç bu şekilde geçti.

Ancak, son 30 yıllık zaman diliminde bir kısım çözüm arayışları, yeniden kendi kodlarına yönelme ihtiyacını hissettirmeyi başardı. Böylece İslam coğrafyası ve küresel akademik zeminler bu alana bir pencere açmaya başladı. Artık hem İslam dünyasında hem de İslam dışı dünyada ciddi anlamda birçok konuda olduğu gibi ekonomi konusunda da kendi değerlerinden ilham alma gereği güçlü bir şekilde hayat buldu.

Tabii ki zaman ilerlemiş, en az üçyüz yıllık Kapitalizm tarihi çok dinamik olarak yaşanmış ve en az yüz yıllık sosyalizm tarihi tecrübe edilmiş ve modern ekonomik şartları oluşturan ampirik ve entelektüel birikimi meydana getirmişti.

En genel hatlarıyla ekonominin tanımlamalarından okuma biçimlerine, üretim ilişkilerinden tüketim alışkanlıklarına her alanda modeller, yaklaşımlar oluşmuştu.

Gayet tabii ki yeniden bir felsefe inşa etmek, yeniden sistem üretmek, model önermek ve bunların kabullerini sağlamak hiç kolay bir yokuş değildir. İşte tam bu yokuşun dibinde ama gözünü tepeleri aşacak yol işaretlerine dikmiş bir İslam Ekonomisi potansiyeli keşfedilmeye başlandı. Hem disiplin olarak hem de hayat tarzı olarak.

Artık, hiç azımsanmayacak seviyede çalışmaların dünyanın dört bir yanında devreye girdiğini görüyoruz. Çok önemli dahili handikapları olduğunu da biliyoruz. Ancak tüm yollar ilk adımla başlar. Sadece kritik nokta olarak gördüğümüz konu; adımları doğru atma becerisinin sağlanmasıdır. Zira küçük te olsa gelişen durumlarda sapma açısı sorunsalı işi aslından kaydırmak sonucunu doğurabilir. Bu da çalışmaları batıl hale dönüştürür.

Bu yüzendir ki, biz bu konunun kodlarına dikkat çekmek ve tüm çalışmalarımızı bu eksene oturtmak için mücadele veriyoruz. Bizim inancımıza göre, Kur’ân her meselede olduğu gibi bu meselede de temelleri belirlemiştir. O ekseni yakalamak ve temelleri ona göre dizayn etmek çok önemli bir istikamet rolüvesi işlevi oluşturacaktır. Böylece çalışmanın eksen güvenliği garanti altına alınacaktır.

Bu yazının asıl amacı “Ekonomide Ayetle Gelen” başlığı ile ekonomiyle ilgili olabilecek ayetlerden bazı seçimler yaparak, ekonomik paradigmalara konu olabilecek bazı sonuçlar üretmeye ve bağlı olarak bazı değerlendirmeler yapmaya çalışmaktır. Tekrar hatırlatmak isterim ki, Kur’ân’da çok ciddi miktarda ekonomi ile ilgili veya ilintili ayet bulunmaktadır. Bunların hepsinin anlaşılacak ve yorumlanmak gibi bir ihtiyacı vardır. Bu görev de hiç şüphesiz biz Müslümanlara düşmektedir.

Bu sayıda tercih ettiğimiz ayet, Bakara suresi 215 numaralı ayettir. Meali şu şekildedir: **“Allah yolunda harcama yapın da kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Yaptığınız işi güzel yapın. Allah işini güzel yapanları sever.”**

Biz bu ayet-i kerimeyi inceleyip bir kısım sonuçlar sıralamaya çalıştığımızda şöyle bir sonuç oluştu:

1. Harcamamak tehlikelidir. Zira, harcama yapmayıp parayı saklı tutmak; Yatırımları azaltır, toplumsal gerilime sebep olur ve katmanlar arası çatışma riskini artırır, geniş halk kesimlerinin mahrumiyet yaşamasına vesile olur.
2. Ancak, harcamanın güzel yapılması, adeta tüm dengelerin ve davranış doğruluklarının ön planda tutulduğu bir eylem halinde yapılması gerekir. Böyle bir anlayışla yapılacak harcamanın da toplumsal onarım fonksiyonu son derece yüksek olacaktır.
3. Harcamaların doğru yerlere yapılması tehlikenin minimize olması için de gereklidir.

4. Allah yolunda harcama yapmak diye nitelendirilen harcamanın pratik karşılığı, öncelikli olarak insanların mağduriyetlerini giderici harcamalar yapmaktır. Allah yolunda harcama yapmak, sıkıntıda olan insanlara yardımcı olmakla tanımlanmıştır.

5. Sosyal mağduriyetlerin giderilmesi de bu bağlamda kabul edilir. Bunlar çok yönlü olabilir, günlük yaşantıda yaşanan sıkıntılar da bu kapsamda değerlendirilebilir, ümmet bazında oluşan tehditler de bu bağlama dahil edilebilir.

6. Toplumun ekonomik gelişimi ve güvenliği bağlamında ihtiyaç hissedilen harcamalar da aynı kapsamdadır.

7. Bir ekonomide infak sistemi hakkında hakim olursa o yapıda tehlike (Tehdit) minimum seviyeye inecektir. Tehdidin azaldığı bir toplumsal yapı, toplumun tüm kesimlerinin sahip çıktığı bir bütünlüğe dönüşür.

8. İnfakın egemen olması, toplumdaki infak edenlerle, edilenlerin ciddi anlamda yakınlaşmasını sağlayacak bir atmosferin oluşumunu besleyen bir iklim demektir. Bu durum toplumun tamamının yararına olacak sonuçlar doğuracaktır.

9. Böyle bir infak sisteminin sürdürülebilir halde yaşadığı toplumda, hiçbir canlı, mağdur, madun ve yoksun kalmayacaktır.

10. Davranışsal iktisat açısından bakıldığında, insanın tüm faaliyetlerinin çok yakını bir kontrolde olduğu bilinci (İhsan), doğru davranışların maksimize olmasını sağlayacaktır. Bu bilinç de harcamanın yönünü tayin edici olacaktır. Böylece hile de minimize olacaktır.

11) Harcamanın güzel yapılması talimatı, içinde ekonomide gerekli olan tüm doğru ilkelerin yer aldığı bir mecmua hüviyetinde olduğu gibi tüm ahlaki ilkeleri de barındırmaktadır.

İslam ekonomisi ile ilgili olarak araştırma yapan genç akademisyenlere bu bağlamda önerdiğimiz soru formatında bazı araştırma konuları da bulunmaktadır. Yapılacak araştırmalar hiç şüphesiz bu sonuçlara yeni değerler katacaktır. Mesela;

- Parayı/malı dağıtmamanın/infak etmemenin başka ne gibi tehlikeleri olabilir?
- Paranın/malın harcanması başka hangi güven başlıklarını oluşturur?
- Harcamayı güzel yapmak ifadesinden başka neler anlaşılabilir?

Ekonomi ile ilgili çok sayıda ayetin önce bu şekilde değerlendirmelerinin yapılması ardından anlam grupları halinde yeniden okunması ve ardından büyük yapı içerisinde konuşlandırılmalarının yapılması önemli bir İslam İktisadı zemini oluşturacaktır. ■



İEE DERSLERİ

Sıtkı Abdullahoğlu

İEE Başkanı

HADİSLERLE
GELENLER

İslam Ekonomisi çalışmalarında ikinci en önemli kaynağımız hiç şüphesiz Rasulullah (s.a.v.) efendimizin ortaya koymuş olduğu yoldur. Onu bazen sözle, bazen tavırla bazen de onayla ortaya koyduğunu biliyoruz. O yüzden sünnetin sahih kaynaklardan hareketle çok iyi irdelenmesi Yüce Yaratıcı'nın maksadının anlaşılması konusunda çok iyi bir rehber elde edilecektir.

Rasulullah Efendimiz'in insanlık içinde Kur'an'ı en iyi anlayan ve yaşayan bir örnek olduğunda bizim şüphemiz yoktur. Bu yüzden O'nu çok iyi irdelemek ve sünnetin hikmetini karamaya çalışmak hayati derecede önemlidir.

Onun örnekliğinin hayatın farklı yönleriyle ve farklı rolleriyle ilgili olduğu aşikardır. Dolayısıyla O'nu her yönden anlamaya çalışmak gerekir. Ancak böyle yaptığımızda Kur'an'ı en güzel şekilde anlayabilir prensiplerinin uygulanabilirliğini doğru çözümlerimiz.

Genel ilkeler, hayatın okunması, kulluk ve günlük hayatın tüm kamu ve özel hayatın değişik boyutları itibariyle örneklikler içerdiği için aynı zamanda İslam ekonomisi dediğimiz yapının da hem teorik hem de pratik en önemli insani referansı Rasulullah Efendimizin hayatıdır.

Bu yüzden peyderpey kaynaklarımızdan istifade ederek konu bazlı bazı hadisleri irdeleyip hem uygulama ve hukuk açısından hem ahlak ve tavsiyeler açısından bir kısım sonuçlar çıkarmaya çalışacağız. Bugünkü tercihimiz alışveriş adabını öğreten hadislerden oluşmaktadır:

ALIŞ-VERİŞTE VE İKÂLE'DE* KOLAYLIK

1) Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

“Satışında, satın alırken, borcunu ödeyişinde cömert ve ko-

laylaştırıcı davranan kimseye Allah rahmetini bol kılsın”.

2) Tirmizî'nin rivayeti şöyledir:

“Allah, sizden önce yaşamış olan bir kimseye rahmetiyle muamele etti. Çünkü bu adam satın alırken kolaylık gösterir, satın alırken kolaylık gösterir, alacağını isteyince (kabalık ve sertlik değil, anlayış ve) kolaylık gösterirdi.”

3) Tirmizî'nin Ebu Hüreyre'den kaydettiği bir rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur:

“Allah, satışıdaki müsâmahayı, satın alışıdaki müsâmahayı, ödemedeki müsâmahayı sever”

4) Huzeyfe ve Ebu Mes'ud el-Bedrî (radiyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittiklerini anlatır:

“Sizden önce yaşamış olan birisine, ruhunu kabzetmek üzere melek gelmiş idi, sordu:

“–Bir hayır işledin mi?” Adam:

“–Bilmiyorum” diye cevapladı. Kendisine tekrar:

“–Hele bir düşün (belki hatırlarsın) dendi. Adam:

“–Bir şey hatırlamıyorum, ancak dünyada iken, insanlarla alışveriş yapardım. Bu muâmelelerimde zengine ödeme müddetini uzatır, fakire de (ödeme işlerinde müsâmahe ve bazı eksikliklerini bağışlamak suretiyle) kolaylık gösterirdim” dedi. Allah onu (bu kadarcık iyiliği sebebiyle affedip) cennetine koydu.”

5) Amra Bintu Abdurrahmân (radiyallahu anhâ) anlatıyor:

“Bir adam bir meyve bahçesinin meyvelerini toptan satın aldı. Meyveyi toplayıp miktarını tayin edince, tahmîn edilenden noksan buldu. Bahçe sâhibini görerek eksik çıkan kısmı hepten düşmesini veya alım-satım akdinden dönmesini talep etti. Fakat adam teklif edilenleri kabul etmemeye yemin etti. Bunun üzerine müşterinin annesi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracaat ederek durumu arzetti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “O adam, hayır yapmamaya yemin etmiştir” buyurdu. Bu sözü işiten bahçe sâhibi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek: “Ey Allah'ın Resûlü, talebini kabul ettim” dedi.

6) Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: Rasûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:

“Kim bir Müslümanın ikâlesini (yani alım-satım akdini feshetmesini) kabul ederse, Allah da onu düşmekten kurtarır”

*İkâle /Geri İade), ıstılah olarak alım-satım akdinin bozulmasıdır. Akdi bozma talebi müşteriden de, satandan da gelebilir.

Akit yapıldıktan sonra, -önceden bilinmeyen veya beyan edilmeyen bir kusurun ortaya çıkması gibi- meşru bir mazeret olmadıkça akdi bozmak caiz değildir. Bir taraf (alan veya satan) bozmak istediği takdirde diğer taraf dilerse kabul eder.

Bu hadis metinlerinden aşağıda ifade edilen bazı sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu ve benzeri çıkarımların İslam Ekonomisi binasını inşa etmede katkı sunması amaçlanmaktadır. Bazen prensip olarak, bazen paradigma olarak bazen hukuk ilkesi bazen de ahlaki tutum olarak yol gösterici yönleriyle katkı sunmaktadırlar.

Bu sonuçları maddeler halinde şöyle ifade edebiliriz:

1) “Ekonomi ve ahlak” öğretisi kapsamında, istismar edilmek kaydıyla ticari faaliyetlerin kolaylaştırılması ve cömertlik ön planda olmalıdır.

2) Ticari faaliyet menfaat elde etmek için yapılmaktadır. Ancak unutmamak gerekir ki, bu menfaatin ticareti aşan boyutları da vardır. İnsani ilişkilerin kalıcı bir şekilde sürdürülmesini sağlayacak güzel bir ticari iletişim Allah tarafından da ödüllendirilecek bir menfaate imkan vereceği unutulmamalıdır.

3) Gerektiğinde ödeme müddetini uzatmak ve bir kısım ödeme sorunlarını görmezden gelmek sosyoekonomik yapının güçlü kalmasına son derece önemli bir destek olmak anlamına gelir. İstismar edilmedikçe bu tutumu sürdürmek gerekir.

4) Sözleşmeyle kayda bağlanmış olan konularda dahi müsa-



maha göstermek erdemdir. Sadece sözleşme var diye muhatapların zarar görmesine razı olmak doğru bir davranış olarak kabul edilmemektedir.

5) Sözleşmeye uymak ciddiyetin ve sözünde durmanın bir gereği olarak istenen ve beklenen bir davranıştır. Ancak yine de bir kısım gerekçelerle akdi bozma talebi gelirse ona iltifat etmek de erdemdir. Zira bu talep bir zarar gerekçesiyle üretilmiş olabilir. Muhatabın zarara uğramasına fırsat vermemek İslam insanı için önemli bir ahlaki tutum olarak kabul edilmelidir.

6) Düşeni koruyan düşmekten korunur. ■

DİPNOTLAR

- 1) Tirmizî, Büyü: 75. (1320); İ. Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/12.
- 2) Tirmizî, Büyü: 75. (1320); İ. Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/12.
- 3) Tirmizî, Büyü: 75. (1320); İ. Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/12.
- 4) Tirmizî, Büyü: 75. (1320); İ. Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/12.
- 5) Tirmizî, Büyü: 75. (1320); İ. Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/12.
- 6) Tirmizî, Büyü: 75. (1320); İ. Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/12.
- 7) Tirmizî, Büyü: 75. (1320); İ. Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/12.

İEE DERSLERİ

Dr. Hakan Kalkavan

İKTİSAT DÜŞÜNCE TARİHİNDEN İSLAM İKTİSAT DÜŞÜNCE TARİHİNE

Düşünce tarihi; tarihsel tecrübe dahilinde üretilmiş bilgiyi, devamlılık ve değişim üzerinden süreklilik içinde araştırma çabasıdır. İktisat düşünce tarihine dair yapılan çalışmalar da sair düşünce tarihi çalışmaları gibi ilim adamlarının tarihsel bağlamda ürettikleri bilgiyi yansıtmaktadır. Her iktisadi düşüncenin geliştiği politik ve toplumsal bir çerçeve vardır, bununla birlikte ideal olanla ilgilidir. Modern dönem öncesine kadar filozof ve ilim adamları iktisadi meselelere insanın antropolojik temelli ihtiyaçlarını gözetererek, birlikte yaşama dair açıklamalar getirerek yaklaşmışlardır. Bu yaklaşım tarzında iktisat kendi başına toplum ve değerlerden bigane ayrı değerlendirilmemiş, kamu düzenini sağlayan ahlak ve siyaset ile birlikte pratik felsefenin altında birlikte ele alınmıştır.

Dünya tarihinde iki büyük ekonomik devrimden bahsedilmektedir; ilki M.Ö. 9-10 bin yıllarında gerçekleşen tarım devrimi, ikincisi 18. Yüzyılda başlayan sanayi devrimidir. Her ne kadar teknolojik devrimler ile birlikte üretim ve bölüşüm mekanizmalarının değişimiyle ekonomik yapı ve toplumsal kurumların değiştiği kabul edilse de, esasında temel iktisadi meseleler çok değişmemekte, ancak mekanizmalar karmaşıklaşmaktadır.

İktisadi düşünce tarihini incelemek, tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen sosyoekonomik durumlara dönemin ilim adamlarının getirdiği çözümleri ve önerileri görmeye ve böylelikle

benzer durumlarda alternatif politika önerileri geliştirmeye yardımcı olur. Esasen iktisadi fikirlerin kendine özgü yaşam şartları ve gelişim süreçleri vardır. Her dünya görüşü ve iktisadi düşünce kendi döneminin şartlarından etkilenir, düşünce sahibinin kişisel özelliklerinden iz taşır. Bu bağlamda iktisadi düşünceler kendi zaman ve mekanının ürünüdürler. Zaman, teknoloji ve şartlar değiştikçe düşüncelerin de değişmesi/gelişmesi kaçınılmazdır. Değişim sürecini ve dolayısıyla iktisadi anlayabilmek iktisat düşünce tarihine dair bir bilinç oluşmasıyla mümkün olur. Tarihi dikkate almamak sistematik yanlışlar üretilmesine sebebiyet verir. Gerçi İngiliz iktisatçı Pigou'ya göre “ölü insanların bize söyleyeceği söz yoktur”. Hem iktisat alanı içinde hem dışında bu yanlış yaklaşım maalesef yaygınlık kazanmıştır. Buna karşın Faulkner “Tarih geçmiş değil şimdidir” demiştir. Zira tarih bir zamanlar yaşanmış bitmiş bir olgu değildir, aksine geçmişten şimdiye değin bizi sarmalayıp etkilemektedir. Bugün pek çok iktisatçı değerlerden bağımsız anaakım iktisat anlayışını benimserken ekonominin diğer yanlarını ihmal edebilmektedir. Bu bakımdan iktisat düşünce tarihi araştırmaları iktisadın diğer alanlarla ilişkisini ihmal etmeden, hayatın tüm yönlerine odaklanması gereğine dair bir bilinçlenme sağlamaktadır.

İktisadi düşünce tarihi geçmişten günümüze ilim ve fikir adamlarının ekonomik olaylar ve sosyoekonomik yapılar hakkında ortaya koydukları düşünce, analiz ve teorileri kronolojik olarak iktisat tarihi, felsefe, tarih, sosyoloji ve teoloji gibi diğer disiplinlerle etkileşim içinde inceleyen bir disiplin alanıdır. Modern öncesi dönemde ekonomiden anlaşılan insanın kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını temin etmesi temelinde geçimlik ekono-

mik anlayış iken, kapitalizmin doğuşu ile birlikte üretim, tüketim, banka, finans piyasası, ihracat, ithalat, bütçe, maliye ve para politikaları gibi bir kısmı eskiden de olan ama sonrasında çok daha karmaşık mekanizmaları ihtiva eden piyasa olarak adlandırılan sistem anlaşılmaktadır.

İktisat düşünce tarihi temelde iki dönem altında ele alınabilir. İlki antik dönemlerden 18. Yüzyıla kadarki süreçte ekonomik konuları sistemli olmayan toplumsal ve siyasal düzenin içinde ayırtırmadan ele alan dönemdir. İkincisi Smith'in Ulusların Zenginliği (1776) kitabı yazım tarihini milat alan ve iktisat disiplinin oluşumundan bugüne değin gelen ekonomik meseleleri sistemli ve ayrı bir disiplin olarak inceleyen dönemdir ve bu dönem özelde iktisat disiplinin tarihi olarak da adlandırılmaktadır.



Bu iki dönemlendirmeyi kapsayacak şekilde antik çağlardan günümüze değin ekonomik konular hakkında söylenmiş ve yazılmış tüm düşünceler ve bu düşüncelerin gelişim süreçleri ise iktisat düşünce tarihi altında ele alınmaktadır. Bununla beraber Smith öncesi dönem eserlerini, iktisat düşünce tarihi içinde kabul edip etmemek iktisat bilimini hangi kapsam ve yöntem içinde ele aldığımıza bağlı olarak değişir. Sanayileşme öncesi toplumsal yapı ve ekonomik sistem modern kapitalizm sonrası ile farklılık arz etmektedir. Öyle ki hem İslam öncesi antik dönemlerde hem İslam tarihi boyunca İslam coğrafyası ve ortaçağ Avrupa'sında iktisadi mevzular ayrı bir disiplin altında ele alınmamış, toplumsal hayatın içinde gömülü (embedded) olarak politika ve ahlak ile birlikte yaşamın gereği olarak konu edilmiştir.

'History of Economic Analysis' kitabının yazarı meşhur iktisat tarihçisi Schumpeter'e göre iktisat bilim olarak ilkin Grek döneminde yapılmış, ortaçağ boyunca Thomas Aquinas'a (ö.1274) kadar süregelen 500 yıllık dönemde iktisadi analiz bağlamında bilgi üretilmemiştir. Fakat 'Great Gap' dediği bu boşluğu tabir ederken İslam dünyasında yapılan çalışmaları ve üretilen bilgiyi gözden kaçırmıştır. Halbuki İslam tarihine tekabül eden bu dönem tam tersine Zeyd b. Ali (ö.740), Ebû Hanîfe (ö.767), Ebû Yûsuf (ö.798), Şeybânî (ö.805), Yahyâ b. Âdem (ö.818), Şâfiî (ö.820), Ebû Ubeyd (ö.838), el-Muhâsibî (ö.859), el-Kinânî (ö.902), Mâturidî (ö.944), Fârâbî (ö.950), Kudâme (ö.948), el-Mâverdi (ö.1058), İbn Sînâ (ö.1037), Nizâmülmülk (ö.1093), el-Gazzâlî (ö.1111), Fahrüddin er-Râzî (ö.1210), Nasîrüddin Tûsî (ö.1274), İbn Teymiyye (ö.1328), İbn Haldûn (ö.1404), Makrîzî (ö.1441), Devvânî (ö.1502), Taşköprülüzâde (ö.1561), Kınalızâde (ö.1572), Kâtip Çelebi (ö.1657) ve Dihlevî (ö.1762) gibi pek çok İslam düşünürlerinin iktisat düşüncesi bağlamında bir çok eser kaleme aldığı ve bilgi ürettiği zengin bir dönemdir.

Sanayi kapitalizminden önce bağımsız bir disiplin olarak ekonomi kitabı yazılmamış olmakla birlikte İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren ekonomik meselelere ilişkin birçok müstakil eser kaleme alınmıştır. Bu bağlamda İslam iktisat düşüncesi; Kitabü'l-Harac, Kitabü'l-Emval, Kitabü'l-Hisbe, Kitabü'l-Kesb, İlm-i Tedbir-i Menzil, Fütüvvetnâme gibi kavram ve başlıklar altında sınıflandırılabilir çok geniş bir literatüre sahiptir. İslam tarihi boyunca ekonomik meselelere ilişkin yazılmış eserlerin kronolojik biçimde birbirleriyle eklemlendirilerek bütünlük içinde değerlendirilmesi, İslam iktisat düşüncesini anlama ve bu kıymetli tarihsel birikimden faydalanılması açısından araştırmacılar için elzemdir. ■

İEE SEMİNERLERİ

Yakup Yakar
İEE SekreteriProf.Dr. SABRİ ORMAN İLE
İSLÂM İKTİSAT FELSEFESİ

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsünde Lisans Üstü Eğitim Programı kapmasında Ocak 2019 ayında gerçekleştirilen İslam İktisat Felsefesi seminerinin konusu “Gazali, Adalet ve Sosyal Adalet”. Prof. Dr. Sabri Orman tarafından verilen seminerde Gazali düşüncesinde Adalet ve Sosyal Adalet meselesi irdelendi.

İslam İktisadının konuşulduğu bir zeminde, Adalet kavramının İslam iktisadının tüm prensiplerine nasıl hizmet edeceğinin açılımları en önemli meselelerimizden biri olarak görülüyor. Programa katılan öğrenciler Prof. Dr. Sabri Orman tarafından yazılan “Gazali, Adalet ve Sosyal Adalet” kitabı üzerinden konu hakkındaki görüşlerini Orman ile paylaşma imkânı buldular.

İlk olarak kitap ile ilgili bildirilecek görüş ve önerilerin baskıya yönelik ve genel olmak üzere ikiye ayrılmasının faydalı olacağını belirten Orman, kitabın baskıya yönelik hataları tespit

edilmişse bunların kolaylıkla halledilebileceğini buna karşın uzun vadede esas makhule geçenin kitabın bütünüyle ilgili eleştiriler olacağını ifade etti.

Kitabın iki kısım olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden Orman, “Kitabın bir genel ve bir de Sosyal Adalet üzerinden yürüyen kısmı var. Her iki eleştiriye de bu bazda yapabiliriz. Hatta metodolojik bir kısmı var ki akademik çalışma sürecinde olanlar açısından konuşulmaya değer olduğunu düşünüyorum” dedi.

Ağırlıklı olarak eser hazırlanırken öngörülen metodoloji merak konusu oldu. Konuyla ilgili olarak Orman’a kitapta nasıl bir metodoloji izlediği ve kullandığı kaynakların içeriğinin neler olduğuna dair sorular yöneltildi.

Bir konu araştırılırken en önemli noktalardan birinin anakronizm’e düşmemek olduğunu belirten Orman, “kişi farkında olarak ya da olmayarak kendi çağının atmosferi içinde düşünür ve yazar. Yani kişi üzerinde bulunduğu çağın bir etkisi vardır. Müellifin içinde yaşadığı döneme atfedebileceği şeyler vardır.

Zaten müellifi de öyle kabul etmemek de doğru olmaz. Zira insanoğlu zaman ve mekânı kayıtlı bir varlıktır. Müellif bütün zamanlara ve bütün yerlere hitap etmiyordur. Bazen bunda ileri gidilir ve eski bir müellifin neden bizim problemlerimize çözüm getirmedeği sorgulanır. Tabii ki bu konuyu kendi çağı içerisinde değerlendirmek gerekir. Müellifin söylediklerini kendi çağı içerisinde oluşturulacak bir çerçevede değerlendirmek gerekir. Doğaldır ki her müellif için de “kendi çağı içinde yeterli şeyler söylemiştir” diyemeyiz. Bulunduğumuz yerden müellifi eleştirmek yanlıştır. Bu yaptığımız şey adil de değildir. Bundan kaçınmak gerekir”.

Sosyal Adalet kavramının modern bir kavram olduğuna vurgu yapan Orman, bu kavramın 1840’lı yıllarda ortaya çıktığını ve bu kavramın 1840’ların öncesine götürülmesi durumunda anakronizme düşüleceğini, bu durumda yapılanın anakronizm olmadığını açıklaması gerektiğini ifade etti.

Kişisel Adalet ve Sosyal Adalet konusu geçmişte parçalar halinde var olduğunu ancak birbiriyle irtibatlandırılarak anlatımının olmadığını belirten Orman, “bu kavramlar Aristo ve daha sonrakilerde de vardı. Onlar ahlaki davranışı adalet eksenli olarak açıklıyorlardı. Doğru ahlaki davranışın ifrat ve tefrit arasındaki denge(kıvam) noktası olduğunu söylüyorlar. Bunu dört esasa dayandırıyorlar. Bunlar; ilim, iffet ve cesarettir. Bunların genel dengesinde de Adalet erdemi ortaya çıkar. Bu dört erdemi barındıran kişi ahlaklı (erdemli) yani içi dengede olan kişidir”.

İç problemlerini halletmemiş bir kişinin sosyal hayatta adaletli olamayacağını dolayısıyla toplumda sosyal adaletin tesisinde yetersiz kalacağını vurgulayan Orman, “sosyal adalet empoze edilebilir. Ama tabii bir şey olarak adaletin sosyal ortama akması gerekir. İçeriden dışarıya doğru akan sosyal adalet daha kaliteli bir ortama yol açar. “Daha önceleri adalet kavramı üzerinde durulurken sonraları neden sosyal

adalet kavramı ortaya atılmıştır?” sorusu üzerine Orman, “bir kavramın içinde çıktığı toplumun şartlarıyla, yapısıyla bir ilgisi var mıdır? Olabilir de olmayabilir de. Burada peşinen bir şey söylenemez. İnsanların söylediklerinin kendi çağlarının ürünü olduğu söylenir. Bu büyük ölçüde doğrudur. Ama insanların her söylediğinin de mutlaka kendi çağına irca edilebileceğini de düşünmemek gerekir. İnsan zihni zaman mekân kısıtları dâhilinde çalışır ama onlarla da sınırlı değildir. İnsan daha evrensel şeyler de söyleyebilir. Dolayısıyla bilgi sosyolojisi her konuda mutlaka sözü olan bir şey değildir. “Kapalist sistemin dışına çıkmadan da bir çözüm bulunabilir “diyenler sosyal adalet kavramını telaffuz ediyorlar. Kapitalist sistem içerisinde kapitalizmde ötesine geçerek bir sosyal adalet reformu yapılabirirse problem çözülür diye düşünülüyor”.

Yeni üretilen kavramların yeni sorunlar ürettiği düşüncesinden hareketle bu konunun önemli bir konu olduğunu belirten Orman, bu konuda seçmeci bir tavır takınılabileceğini, olanların bir kısmının uygun olmasına karşın bir kısmının da uygun olmadığı için kabul edilmesinin gerektiğini ifade etti.

Sosyal adalet kavramına baktığımızda kavramın Batı’da Adalet kavramı referans alınarak ortaya konmuş olduğunu görüyoruz. Yani adaletin sosyal tarafını vurgulayan bir kavramsallaştırma söz konusudur. Tabi buna itiraz edenler de yok değil. Batı’da bazı konular paradokslar halinde yürür. Mesela özgürlük mü adalet mi? Hakiki kapitalistler özgürlüğü savunur. Zira onlara göre özgürlüğün zemini hazırlanırsa bunun sonucu olarak adalette ortaya çıkar. Bazıları da adalet olmalı ki onun desteği ile özgürlükler yaşanabilsin görüşünü savunurlar.

Orman, “Gazali sosyal adalet kavramını kullanmamakla beraber sosyal adaletle tekabül eden düşüncelere sahiptir. Yani Gazali, bizim kullandığımız sosyal adalet kavramını kullanmadan zamanında birçok şeyi bu bağlamda dile getiriyor. Gazali’de sosyal adalet kavramı bir yelpaze içinde geliyor. Gazali’deki sosyal adalet kavramı ile bugünkü sosyal adalet kavramı bire bir örtüşmüyor.

Gazali’nin sosyal adalet görüşü daha geniş bir yelpazede yer alırken o gün ifade edilen bazı şeyler bugünkü sosyal adalet kavramına tekabül ediyor. Dolayısıyla Gazali adalet kavramını genişletiyor”.

Şeklinde özetleyebileceğimiz bir seminer oldu. ■



KAVRAMLARLA İSLÂM EKONOMİSİ

Dr. Zeynep Hafsa Orhan

MÜLKİYET

Maruf Vakfı İslam Enstitüsü çatısı altında 2018-2019 güz dönemi boyunca bursiyer-araştırmacı arkadaşlarla iki haftada bir yürüttüğümüz dersler kapsamında İslam ekonomisinin anlaşılmasına yönelik olarak temel kavramlarla işe başladık.

Bu bağlamda ilk ele aldığımız kavram, mülkiyet oldu. Fakat dersin ilerleyen dönemlerinde fark edildi ki başlanması gereken asıl kavram bu değil de İslam hukukunda “milk” olarak geçen kavramdır. Söz konusu yanlış yönlendirenin, günümüzde baskın olan kavramın mülkiyet olmuş olması iddia edilebilir.

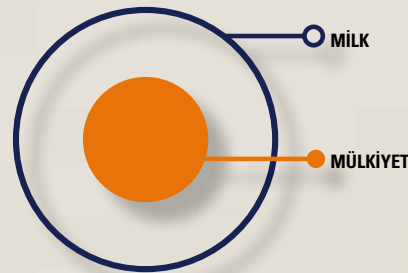
Mülkiyet, milk ve mülk kavramları hem Kur'an hem de hadis kaynaklarından tarandıktan sonra da şöyle bir sonuca varılmıştır; genel olarak eski usul kitaplarında mülkiyetin şu anki terim anlamında hiç yok gibi olduğu görülecektir. Fakat Hicri 700'lerden (Miladi 1300'ler) sonra yazılmış bazı usul kitaplarında örnek verilirken “Şu kişinin yaptığı mülkiyet geçerli olmaz” diye cümlelerde geçmiştir. Milk'in tanımı ise 400'lerde bir Hanefi fakih tarafından yapılmıştır.

Söz konusu kavramlara dair özellikle TDV İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddelerinden hareketle edinilen bilgiler ise şöyle özetlenebilir; mülk, duyular âlemindeki her tür sahipliğe vurgu yapan genel bir kavramken milk ve mülkiyet bunların hukuk dilindeki düzenlenmiş formları gibidir. Milk ve mülkiyet arasında da şöyle bir ilişki var gibidir; milk, mülkiyeti de çevreleyen bir çemberdir. Yani her mülkiyet milktir

ama her milk mülkiyet değildir. Nitekim Hasan Hacak, TDV İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddesinde mülkiyete dair şunları yazmaktadır:

“Fıkıh literatüründe aynı hakları belirtmek üzere kullanılan milk, Batı hukukundaki mülkiyet hakkını da kapsayan bir üst kavram”dır.

Yani durum aşağıdaki şekille şöyle izah edilebilir:



Netice itibarıyla şu sonuca varılabileceği düşünülmüştür; İslam'da tıpkı sabit bir ekonomi sistemi ve sabit bir siyasi sistem olmaması gibi sabit bir mülkiyet yapısı önerilmemiştir. Zira dönemlere ve yerlere göre farklılaşmaya karşı esnek olunması istenmiştir. İslam bu noktada yalnızca ana hatları belirlemektedir.

Ders kapsamında incelenen ikinci kavram Hak olmuştur. Hak kavramının incelenmesi için yukarıdan aşağıya şu 3 düzlem belirlenmiştir:

HAKK'IN O'NA ATIFLA OLMASI

DİNİN HAK OLMASI

BİR ŞEYLERİN HAK EDİLİP EDİLMEMESİ MESELESİ

Bunların en altında ve en görünür olmak üzere, bizim konumuzla da en ilgili olanı olarak ticari/ekonomik meselelerde hak kavramı gündeme gelmektedir. Bunun içinse öncelikle fıkıhta hak kavramı üzerine yoğunlaşmanın gerektiğine kanaat getirilmiş ve konuya dair ender çalışmalardan olan Prof. Dr. Hasan HACAK hocanın doktora tezi detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Fıkıhın orijinal sübjektif hak tanımına ulaşmak amacını taşıyan HACAK, neticede şu tanıma erişmektedir: Hükümlerin şahıslara tanıdığı ve koruduğu maslahatlardır. Bu aslında, İslam'ın sadece yükümlülükler üzerine kurulmadığını, bilakis insanlara haklar da tanıdığını gösterme çabası üzerine kurulmuştur. ■

Fıkıhın orijinal sübjektif hak tanımına ulaşmak amacını taşıyan HACAK, neticede şu tanıma erişmektedir: Hükümlerin şahıslara tanıdığı ve koruduğu maslahatlardır. Bu aslında, İslam'ın sadece yükümlülükler üzerine kurulmadığını, bilakis insanlara haklar da tanıdığını gösterme çabası üzerine kurulmuştur.



İEE DERSLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Esmâ Vatandaş

İZÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

İslam iktisadında geçmişten bugüne bir zincir kurmak: İslam İktisat Düşünce Tarihi

Hakan Kalkavan hocamız ile yaptığımız İslam İktisat Düşünce Tarihi derslerinin genel amacı İslam iktisat düşüncesine dair temel kavramları ve kaynakları ele almak, bunları kendi tarihsel dönemleri içerisinde anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır. Diğer yandan, geçmiş dönem düşünürlerini ve bugün “İslam İktisadı” olarak adlandırdığımız alana dair fikirlerini mümkün olduğunca geçmişten günümüze kadar bir zincir halinde incelemeye çalışmaktır.

Geçmiş dönem düşünürlerin İslam İktisadına dair düşünceleri için “bugün

‘İslam İktisadı’ olarak adlandırdığımız alanın” ifadesini kullandım çünkü söz konusu derslerimizde görebildiğimiz kadarıyla özellikle erken dönemde böyle bir tanımlamaya ihtiyaç yoktu. Hatta harac ve emval kitaplarını sadece kamu maliyesine ilişkin eserler olarak sayarsak iktisadi meselelere ilişkin müstakil eserler neredeyse yok denecek kadar azdı. Onlar iktisada dair düşüncelerine eserleri içerisinde dağınık bir şekilde kaleme aldıkları konulara ilişkin olarak yer vermişlerdir. Gerek bu sebeple gerek de orijinal metinlerin çoğunun türkçe dilinde olmaması sebebiyle biz de derslerimizde bu düşünürlerin iktisada dair görüşlerini çalışmış olan Ghazanfar ya da Cengiz Kallek gibi isimlerin çeşitli İslam İktisadı Düşünce tarihi kitapları ya da makaleleri gibi daha çok ikincil kaynaklardan istifa edebildik. Bununla birlikte Şeybani’nin kaleme alıp Serahsi’nin şerh ettiği “Kitabül Kesb” ya da Yahya b. Adem’in hadis literatürü üzerinden ele aldığı “Kitabul Harac” gibi ulaşabildiğimiz birincil kaynaklardan da istifade etme imkanımız oldu tabii.

Bu ders silsilemize önce giriş mahiyetinde “İktisat zihniyeti ve insan” meselesini konu edinerek başladık. Burada erken dönem düşünürlerin insana ve iktisadi faaliyetlerine bakışını görmeye çalıştık. Çalışma, mülk edinmeye ya da mülkiyetin mahiyetine ve meşruiyetine bakışlarını anlamaya

çalıştık. İktisat, din, ideoloji ve kültür temelli konularla ve İslam İktisadının temel kaynaklarını ele aldığımız derslerle devam ettik daha sonra. Sabri Orman’ın “Başlangıcından Osmanlı’ya dair İktisadi Düşünce Tarihinin İslami Kaynakları” başlıklı makalesinden oldukça istifade ettik bu konuları ele alırken. Ali Şeriatî ve Seyyid Kutub gibi isimleri okuduk eş zamanlı olarak. İnsanların her dönemde dönemin hakim görüşlerinden, kültürel hareketlerinden ya da siyasi olaylarından etkilendiğini bunun da hemen herşeyi etkilediği gibi iktisadi davranışları da etkilediğini idrak ettik. İslam İktisadının özelliklerini ve bütünlüğünü ele aldığımız derslerden sonra en son İslam İktisadı düşünürlerini incelemeye başlayacağız. Bu maksatla her birimiz bir erken dönem İslam İktisadı düşünürü seçtik. Onların hayatlarını, yaşamış oldukları dönemin genel özelliklerini ve iktisada dair görüşlerini kaleme almaya çalışacağız ve dönem sonuna kadar çalışmalarımızın sunumlarını gerçekleştireceğiz.

İslam İktisadı Düşünce Tarihi derslerimizin, başta da ifade ettiğim gibi, bir zinciri görebilme açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Başlardaki derslerimizde haftalık kitap müzakeresi okumalarımız olduğu için derslere binaen ayrı okumalarımız olmadığından biz araştırmacı arkadaşlar biraz fazla pasif kalıyorduk. Konu tarih olunca eğer bir hazırlık yapılmazsa ne söylenebilir

ki? Bu da derslerin monolog şeklinde geçmesine yol açıyordu ve derse karşı motivasyonumuzu düşürebiliyordu. Fakat yine de bu durumu bizim yerimize hocamız farkederek ders için de okumalar talep ettikten sonra derslerimizin seyrinin değiştiğini ve çok daha istifade ettiğimiz bir niteliğe ulaştığını düşünüyorum. Derslerimize en hazırlıklı gelenin hocamız olması bizler açısından olumsuz bir durum olsa da, çoğumuzun yüksek lisansın ders döneminde olmasının bunda büyük bir etkisi bulunmaktadır. Belki de “İslam İktisat Düşünce Tarihi” dersi ve kitap müzakeresi şeklinde iki ayrı sorumluluk yerine okuduğumuz kitapların da dersin içeriğine dahil edildiği ve kitaplar üzerinden dönemleri ve düşünceleri ele aldığımız tek bir ders olsaydı, tek bir derse daha iyi odaklanıp daha iyi hazırlanabilir ve daha verimli sonuçlar ortaya koyabilirdik. Diğer yandan birbirine çok benzeyen çok sayıda kitap okumuş olmak, aynı dönemin pek çok ismini ele aldığımız için sürekli aynı şeyleri inceliyormuşuz aynı şeyleri konuşuyormuşuz gibi hissedenlerimiz oldu. Aslında bir meseleyi kalıcı olarak öğrenmenin bir yoludur defalarca aynı şeyleri okumak, tekrar tekrar hatırlamak, hafızaya iyice nakşeder gibi meseleleri iyice öğrenmek. Muhtemelen amaç da buydu, ve bizler için şuan “aynı şeyleri defalarca okumak” gibi görünse de zaman içinde bu işteki maksadın nasıl hasıl olduğunu görebileceğimiz gibi görünüyor.

Derslere başladığımız ilk günden bu yana zaman zaman yükseldiğimiz zaman zaman sakin geçirdiğimiz uzun müzakerelerimiz oldu. Bazen sosyalist bazen liberal bazen milliyetçi çizgilere kaydık, eleştirdik birbirimizi. Bazen anlaştık, uzlaştık; fikirlerimizi değiştirdik, bazen de ikna



edemedik birbirimizi hiçbirimiz ve hepimiz kendi kendimizi dinledik. Ama şüphesiz ki hepimiz birbirimizden pek çok şey öğrendik.

Meseleleri birbirimizle müzakere edebilmeyi öğrenmek belki de bu derslerdeki en büyük kazanımımız olabilir. Tarihsel okumaları yaparken, günümüzde ulaşılmış olan bilgileri göz önüne alarak değil o dönem içinde o düşüncelerin ilk defa otaya konulduğunun bilincinde olarak okumamız gerektiğinin ve bunun ne kadar önemli olduğunu idrak ettik. Çünkü bize bugünün düşünce birikiminden bakarak çok basit ya da çok küçük gelen bir fikir bir buluş ya da bir iddia belki de o dönemde bir yenilik başlatmış olabilirdi, ya da şuan ki birikimimizin temellerinden birisiydi belki de. Bu farkındalık bu dersin kazandırdığı bir diğer önemli kazanımdı sanırım. Son olarak derslere paralel olarak okuduğumuz kitapların müzakereleri de düşünce tarihine dair bilgilerimizi bir katman daha sağlamlaştırdı. Khan’ı, Naqvi’yi, Ahmet Tabakoğlu’nu, Sabri Orman’ın makalelerini, Mannan’ı, Bakır es-Sadr’ı, Şeriatî’yi, Mevdudî’yi ve Sıddîqî’yi okuyup her birinin İslam İktisadına katkılarını görmeye çalıştık. Hangisinin daha ütöpk hangisinin

daha realist fikirler kaleme aldığını; hangisinin daha sistemli olup hangisinin beklediğimiz kadar iyi olmadığını tartıştık. Erken dönem düşünürleri olmalarına rağmen dikkat çekici fikirler kaleme almış olanları gördük. İslam İktisadını hangi ismin hangi temellere dayandığını, İslam İktisadının faiz, mülkiyet, kazanma, harcama, infak gibi temel kavramlarına ya da bankacılığa ya da devletin iktisadi meselelerdeki konumuna nasıl baktıklarını, Şeriatî’nin İslam İktisadını daha sosyalist bir çizgiden anlamlandırmaya çalıştığını, Naqvi’nin İslam İktisadının çerçevesini çizdiği 4 aksiyonun ne olduğunu ve onların ne için önemli olduğunu anlamaya çalıştık. Sonuç olarak, Hakan hocamızın sürekli hatırlatmaları ile ve belli bir süre sonunda okuduklarımızdan edindiğimiz mevcut birikim ve tecrübe ile her eserin ayrı bir kıymeti olduğunu ve hangi metni okursak okuyalım hatta en kötü bir metinden bile alıncak pek çok faydanın olduğunun bir kez daha idrakine vardık.

(Tüm bu kazanımlarımız için, bizi gerçekten donanımlı bir şekilde yetiştirme gayesi taşıdığı ve bunu hissettirdiği için ve neredeyse okumadan geçen bir günümüzün bile olmadığı bir dönem geçirmemize vesile olduğu için Hakan hocamıza teşekkürlerle..) ■





İEE DERSLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Abdullah ÖztelİÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Kavramlarla İslâm Ekonomisi



Maruf Vakfı İslam Ekonomi Enstitüsü'nde gerçekleştirilen akademik program çerçevesinde, cuma günleri Dr. Zeynep Hafsa Orhan hocanın rehberliğinde, İslam İktisadı alanında çalışma yapmakta olan, aynı zamanda çeşitli bölümlerde öğrenim hayatına devam eden öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilen derste, önceden belirlenmiş program ekseninde, İslam ekonomisinin temel kavramları işlenmektedir.

Kisimen semantik/anlambilim çalışmalarını içerdiği söylenecek bu derste, mülkiyet, milk, hak, mal vb. kavramların anlamları, kökeni, gelişim ve dönüşüm aşamalarının araştırılmasının yanı sıra felsefi, sosyolojik, psikolojik arka planın algılanması hedeflenmektedir. Bununla beraber kavramlardan

hareketle, İslam'ın ekonomik düzeninin nasıl bir sistem üzere inşa edilmesi gerektiği müzakere edilmektedir. Kavramların özünü anlamaya yönelik bu yolculuk, doğru bir bilimsel metot uygulanabildiği, zaman içerisinde kaybolmuş anlamları keşfetmeyi, yanlış anlamlandırmalardan kurtulmayı nihayetinde de kavramların özüne ulaşmayı gösteren önemli bir örnek oluşturmaktadır. Böylece bu özden yola çıkarak doğru bir metodolojiyle günümüze gelindiğinde, inşa edilecek ekonomik sistemin ayaklarının yere sağlam basması sağlanmış olacaktır.

Dersimiz, tam anlamıyla yukarıda açıklanan istikamette ilerlenemese de hafif sapmalarla beraber karınca misali yolculuk yapılmaktadır. Düşe kalka, ine çıkı, yürüye koşu bir şekilde yola devam etme ısrarı içerisinde olan herkes, hızla yol alabilmek için tecrübelerinden ibret almalı, aklın rehberliğinde hareket etmelidir. Derste irdelenen kavramların özü keşfedilmeli, güne taşınmalıdır. Bu öz dışında çeşitli şekilde kavramlara bulaşmış fazlalığa saplanmak ilim yolculuğuna zarar verecektir. Mahiyeti itibarıyla dersin barındırdığı zorluklar doğru metodolojiyle ve akıl rehberliğinde aşılabilecektir. Ders objektif bir bakış açısıyla takip edilip peşi sıra okumalarla desteklendiği takdirde İslam ekonomisi alanında çalışma yapmakta olan araştırmacılar için son derece gereklidir ve istenen faydayı sağlayan sonuçlar üretmektedir. ■



İEE DERSLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Fatma Nur ŞahinYTÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Kur'ân ve Ekonomi

Bir Müslümanın en temel kaynağı Kur'ân'dır. Kişiyi ve toplumu kaliteli bir yaşama sevk eden Kur'ân'a, yalnızca kurallar bütünü olarak değil, hayat bulabileceğimiz bir öz olarak bakarız. Bu öz, insanın bilinç dünyasına akabilecek sayısız konularla doludur. Başucumuzda durmasını değil, akleden kalplerimizde çağlamasını istediğimiz Kur'ân hayatın her alanı gibi İslam Ekonomisi'nin de birincil referans kaynağıdır.

En büyük kaygımız temelinden kopmuş bir İslam Ekonomisi anlayışı geliştirmektir. Bu sebeptendir ki Kur'ânı analizler bizim için oldukça mühim bir yere sahiptir. Derslerimiz Sıtkı AbdullaHoğlu'nun sunumlarıyla her hafta düzenli olarak devam etmektedir. Öğretici metot takip edilerek müzakereye dayalı bir yöntemle fikirlerimizi tartışabildiğimiz bir ortam oluşturulmaktadır.

Dersimizin amaçları bağlamında şu hususları ifade edebiliriz; Kur'ân'da bulunan ekonomi ile ilgili tüm ayetleri ortaya çıkarmak, Kur'ân'ın iktisadi meselelere dair bakış açısını kavramaya çalışmak, Ayetlerin günümüz iktisadi yaşamında ve tekniğinde ne gibi önemli noktalara işaret ettiğini keşfetmek, Ayetlerin ürettiği ahlaklı ve adil ekonomik düzenin nasılı konusunda



değerlendirmeler yapmak ve sonuçları üzerinde tefekkür etmektir.

Amaçlarımız doğrultusunda 'infak' konusuna odaklanarak başladığımız lisans üstü ve düzeyindeki programımız, iki dönem sürecektir. Bu süreçte 300 civarında ayetin analiz etmeyi hedefliyoruz. Bu ayetler; dağılım ve yeniden dağılım, ölçü tartı, faiz, zekat, ticaret, servet, batıl yolla kazanç elde etmek, sözleşme, karzı hasen, borç... gibi yaklaşık 35 temel konudan oluşmak ile beraber, İslam İktisat sistemine ışık tutacak birçok yan konuyu da içermektedir. İktisat konularını birçok ayette farklı şekillerde karşımıza çıkaran Kur'ân, bizlere zengin bir bakış açısı imkanı sunmaktadır. ■



İEE DERSLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Mustafa Melih YılmazMÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Sayısal Sistemlerin İslâm Ekonomisi Bakımından Anlamı

Bir bilim dalı olarak iktisat ya da ekonomi, yeryüzündeki kaynakların sınırlı, insan ihtiyaçlarının sınırsız olması sebebiyle kaynakların daha verimli bir şekilde kullanılabilmesini sağlamak için oluşturulmuş bir bilim dalıdır ve ekonomik tercihlerin analiz edilerek belirli teori ve kavramlar ışığında değerlendirilmesi olarak da tanımlanmaktadır.

İnsanın ihtiyaç ve tercihleri birçok faktör ışığında değişkenlik gösterebilmektedir. Bulunulan coğrafi bölge, gelenek görenekler, dinsel faktörler ve buna benzer subjektif etkenler sıralanabilir. Fakat ekonomik modeller oluşturulurken bu faktörler sabit tutularak modellemeler yapılmaktadır. İktisat ne kadar objektif bir bilim dalı olsa da sübjektif etkenleri içerisinde barındırmaktadır. Bu sebeple ekonomi incelenirken aynı zamanda sosyoloji, felsefe ve psikoloji gibi bilim dalları da inceleme konusu olmaktadır.

İslam ekonomisi inceleneceği takdirde ise İslam ekonomisinin temelini oluşturan bazı yapıtaşları da modellemelere dahil olmaktadır. İnfak, sünnet, tevhid, şeriat, sukuk, adalet ve

hakkaniyet gibi. . . Kaynak olarak Kur'an-ı Kerim ve hadisler ışığında belli kurallara ve yasaklara sahiptir. Aslında İslam ekonomisinin temeli sosyoloji ve dinin ortak paydasını oluşturmaktadır.

İslam ekonomisinin esası olarak insanın dünya hayatından ziyade ahiret hayatının kazanmasına odaklanırken İslam'ın mucizevi bir yönü olarak dünya hayatının da daha saadetli, mutlu ve lezzetli sürdürülmesi hedeflenmektedir. Yani dünyevi maddecilik veya ekonomik determinizmin hâkim olduğu kapitalizm ve komünizmden arınarak, sermaye birikimi, güç ve maddi olanaklar üzerindeki yarıya kapılmadan dünyevi aşırılıklardan korunmuş bir şekilde orta yol tercih edilmesi mümkündür.

İslam ekonomisinde nasıl bir sistem uygulanabileceği üzerine birçok çalışma yapılmaktadır. En önemli sorun ise veri eksikliği veya bilgilerin veriye dönüştürülememesidir. Bu sebepten ötürü de akademik çalışmaların büyük bir çoğunluğunu

anket yöntemi kullanılarak yapılan analizler oluşturmaktadır. Fakat yapılan çalışmaların doğruluğu ise tartışmaya açık bir meseledir. Yaklaşık olarak 1.8 Milyarlık İslam aleminin tümünü içine alacak şekilde yapılan yorumlarda anketler çok az sayıda kişiye ve dar bir coğrafyada uygulanarak belli sonuçlara varılmaktadır. Anketlerdeki sorular ve soruların anlaşılması da büyük bir önem taşımaktadır.

Nümerik analiz veya Sayısal Çözümleme değişik matematiksel problemlere sayısal çözümler elde etmek için algoritmaların çalışmasını, geliştirilmesini ve analizini içerir. Nümerik analiz sıklıkla bilimsel hesaplama matematiği olarak adlandırılır.

İslam Ekonomisi üzerinden batılı iktisadi sistemlerde olduğu gibi sayısal modellemeler oluşturulamamaktadır. Oluşturulsa dahi uygulamaya konulamamaktadır. Bunun en önemli sebebi ise matematiksel olarak belli karşılığı olmayan konuları içermesidir. Sosyolojik ve felsefik yönden ne kadar güçlü olsa da sistem haline bu zamana kadar getirilememiştir.

İslam ekonomisi ilahi bir temele de

dayanması sebebi ile gerçekleşmesi düşünülen sonuçların belli bir zamanı ve yeri yoktur. **“Mallarını Allah yolunda harcayanların hâli, yedi başak veren, her başağında yüz danesi bulunan bir tek tohumun hâli gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah (ihsanı) geniş olan ve hakkıyla bilendir.” (Bakara, 2/261)** Ayetinde de yer aldığı üzere ahiret inancı temeline

dayanmaktadır. Maddiyat üzerinden bir beklenti sunulması ile birlikte manevi kazanım beklentisi de sunulmaktadır.

İslam ekonomisi sadece faizsiz bir ekonomi sistemini değildir. Her açıdan hakkaniyet ve adalet esaslı birçok meseleyi kapsamı dahiline alarak, bir sistem kurmayı hedeflemektedir. Daha çok duyusal ve davranışsal iktisadın bir

dalı olarak kendine yer bulmaktadır. Teknolojideki değişimler ve kuramların çeşitliliği ile beraber yapay zeka ve ajan modellemeler kullanılarak yeni metodlar üzerinden çalışmalar yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde faizin yasaklığı ekseninde oluşturulan katılım bankacılığı sisteminden öteye gidemeyecektir. ■





İEE DERSLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Rukiye YiğitİÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Maruf Vakfı İEE Programından

Günümüz toplumlarında mevcut ekonomik sistemin çıkmazda olduğuna dair görüşler giderek destek bulmaktadır. Bu nedenle mevcut sisteme alternatif yeni modeller bulmaya yönelik çalışma alanları gün geçtikçe artmaktadır. Bunların belki de en başında geleni ise İslam Ekonomisi alanıdır. Ne yazık ki alana dair yapılan çalışmalar henüz istenilen sonucu verebilecek seviyeye erişememiştir. Bu nedenle özellikle bu alanda çalışma yapacak araştırmacı kurum ve kuruluşlara azami derecede ihtiyaç duyulmaktadır.

Maruf vakfı, İslam ekonomisi alanında akademik araştırmalar yapmak ve mevcut ekonomik sorunlar karşısında İslami ilkelere uygun, aynı zamanda tüm toplumlar için de uygulanabilir çözümler üretmeyi hedeflemektedir. Vakıf bu hedefler doğrultusunda İslam Ekonomisi Enstitüsü'nü açarak burada İslami değerlerden yola çıkarak yeni bir ekonomik model için adeta bir zihin inşası sürecini başlatmıştır. Bu süreçte eldeki mevcut çalışmalar analiz edilerek sorunlu noktaların tespit edilmesi ve yüksek nitelikli kapsamlı çalışmaların ortaya konulması hedeflenmektedir.

Vakıf bünyesinde kurulan İslam Ekonomisi Enstitüsü'nde, bu alanda akademik çalışma yapmayı hedefleyen lisansüstü düzeyde araştırmacılara yönelik haftalık ve aylık dersler, okuma grupları ve çeşitli seminerler düzenlenmektedir. Y. Lisans programlamasının bu döneme tekabül eden dersleri şu şekilde seçilmiştir:

Haftalık dersler;

- Kur'an ve Ekonomi

-Sünnet ve Ekonomi

-İslam İktisat Düşünce Tarihi

- Modern Ekonomi

-Kavramlarla İslam Ekonomisi

Dersler, Sıtkı Abdullahoğlu, Hakan Kalkavan, Sercan Karadoğan ve Dr. Zeynep Hafsa Orhan gibi değerli hocalar tarafından verilmektedir. Buna ek olarak Hakan Kalkavan Hoca ile her hafta düzenli olarak İslam Ekonomisi alanına dair okumalar yapılarak müzakere edilmektedir. Haftalık derslerin yanı sıra Prof. Dr. Sabri Orman Hoca ile her ay düzenli olarak İslam İktisat Felsefesi dersi yapılmaktadır. Söz konusu derslerdeki hedefler, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve sünnette

ekonomiyle bağlantılı ayet ve rivayetleri tespit ve tahlil etmek, alana dair eserler üzerinden İslam iktisat düşünce tarihinin değişim ve dönüşüm sürecine tanıklık etmek, İslam iktisat felsefesinin temellerinin kavranması, Modern iktisat tarihi, iktisadi ekoller ve bunların mukayeseli analizini yapmak, İslami ve modern finansın işleyişini anlamak olarak zikredilebilir.

Ayrıca yukarıda bahsedilen programa ek olarak İslam Ekonomisi Enstitüsü bünyesindeki araştırmacılar tarafından İslam İktisatı Düşünce Tarihi Projesi yürütülmektedir. Proje kapsamında İslami literatürde iktisadi konulara değinen alimlerin bir listesi hazırlanarak bu isimlere yönelik yapılan çalışmalar incelenmekte ve böylece eksik halkalar tespit edilmeye çalışılmaktadır. Çalışma kapsamında özellikle kendi döneminde iktisadi meselelere dair görüşlerini birincil kaynaklardan öğrenebileceğimiz isimlere öncelik verilmektedir. Böylece araştırma kapsamında konuyla ilgili tarihi birikim ortaya çıkarılacak ikincil kaynaklardaki bilgilerin gözden geçirilmesine imkan olacaktır. ■



İEE DERSLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Abdullah KuluçİÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

DURHAM'dan Sercan Karadoğan ile Modern Ekonomi



Maruf Vakfının İslam ekonomisi tezini çağımız insanına sunma vizyonu içerisindeki programda yer alan modern ekonomi dersinde güncel ekonomiyi ve uygulamalarını anlayabilmek amaçlanmıştır.

İki haftada bir gerçekleşen modern ekonomi dersi Sercan Karadoğan hocamız tarafından İngiltere'den internet üzerinden veriliyor ve derste

Jim Stanford tarafından yazılan "Herkes İçin İktisat" kitabı takip ediliyor.

Bugüne kadar iktisat ve ekonomi farkı, kapitalizmin doğal bir durum olup olmaması meselesi, GSYH gibi verilerle ekonominin ölçülmesi, özet olarak iktisat tarihi ve iktisat siyaseti, kapitalizmin değişimi, kapitalizmin çeşitleri, çalışma ve üretim, değer fiyat ilişkisi gibi modern ekonomi

konuları ele alındı. Bu ele alış biçimi sadece tasviri biçimde olmayıp eleştirel bir şekilde gerçekleştirildi. Katılımcılar ders boyunca son derece aktif olup konular belgesellerle daha çarpıcı bir biçimde aktarıldı.

Şirketler, işçiler ve patronlar, rekabet, para ve bankacılık, merkez bankası ve para politikaları vb. konularla bu dersin devam etmesi öngörülmektedir. ■

YARDIMLAŞMAK MI GÖSTERİŞ Mİ?

İEE GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

Mustafa Melih Yılmaz

MÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

İslam dini yardımlaşma ve paylaşmaya çok önem verdiği gibi; sadaka, zekat, infak kavramları Kur'an-ı Kerim'de sıkça yer almaktadır. Sosyal adaleti sağlamak, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak, Allah yolunda harcamak ve dağılımdaki adaleti sağlamak amaçları ile birçok hedefe hizmet etmektedir. Tüm bu hususlar yanında bu yardımların nasıl yapılması gerektiği de önem arz etmektedir.

“Eğer sadakaları açıktan verirsiniz o ne güzeldir. Eğer onları gizler ve bu şekilde fakirlere verirsiniz işte, bu sizin için en hayırlısıdır.” (Bakara, 271)

Sahabe, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sordu; Ey Allah'ın elçisi! Bakara suresinin 270. ayeti bize “Allah için yardım edin” dedi. Hangisi daha faziletli? Gizli verilen sadaka mı, yoksa açıktan verilen sadaka mı? Bu soru üzerine, Yüce Allah Bakara suresinin 271. ayetini indirdi. Ayetin anlamı şöyledi: “Sadakaları açıktan verirsiniz ne güzel fakat onları gizleyerek fakirlere verirsiniz bu sizin için daha hayırlıdır.”

Zekât, sadaka ve hayır işlerinde dikkat edilecek mühim hususlardan biri de, gizliliğe riâyettir. Çünkü açıktan verilen



sadaka, alan kimsenin hayâ duygularını zayıflatır, zamanla alışkanlık hâline dönüşünce de çalışma gayret ve isteğini ortadan kaldırır. Bunun yanında veren kimsenin de gurur ve kibre sürüklenip kendini beğenmesine sebebiyet verir.

İnfâk husûsundaki en güzel davranış, “sağ elin verdiği sol ele bile fark ettirmemek” hadis-i şerifinde de yer aldığı üzere bu tür insanların Arş'ın gölgesi altında gölgeleneceği müjdelenmiştir. Ecdâdımız, infaktaki bu edebin en güzel nümünelerini sergilemişlerdir.

Osmanlı devrinde sadaka taşları bu geleneğin en doğru örneklerinden biri olarak yer almaktadır.

Yardım etmek isteyen kişiler sadaka taşına paralarını bırakıyorlar. Yardıma muhtaç insanlarda yine o sadaka taşından sadece kendi ihtiyaçları kadarını alıyorlar. Yani yardımı yapan kişi Allah rızasına göre hareket eden, zekatını, sadakasını verirken gözünün içerisine bakarak fakiri incitecek bir yapıda değil, tamamen mütevazı ve işin hiç reklamına kaçmadan gizli yardım eden kişidir. Yardımı alan kişide ihtiyacı kadarını alarak başkalarını da düşünecek anlayıştadır.

Yardım kuruluşlarına yapılan yardımlar gizli olarak yapılmaktadır. Fakat yardım kuruluşlarının tamamı bunu reklam malzemesi yapıp gösteri haline getirmektedirler. Yaptıkları sosyal medya paylaşımlarında, broşürlerde ve canlı yayınlarında tüm yapılan yardımlar gerçek amacından uzaklaşmakla birlikte şova dönüştürülmektedir.

Tabi ki diğer insanları da yardıma teşvik için bir takım reklamlar düzenlenebilir. Fakat bu şova dönüştürüldüğünde Allah rızası için yardımlar, menfaat ve gösterişe konu olmaya başlamaktadır.

Toplumun büyük bir kesiminin tanıdığı sanatçı ve önde gelen bazı insanlar yardım adı altında çocukları kullanarak onların kılık-kıyafet ve bazı zaruri ihtiyaçlarını karşılıyor izlenimi vererek kendilerine menfaat sağladıkları görülmektedir.

Gerçek hayırseverler üzerinden öyle paylaşımlar yapılıyor ki yardım kuruluşu adı altındaki STK'lar -asıl amaçları kitleleri yardım yapmaya teşvik etmek olan kuruluşlar- bu amaçtan uzaklaşıp kendi reklamlarını ön plana çıkarmaktadırlar. Bunlar da zaman zaman amaçtan sapabilmektedir.

“Müminler! Başa kakarak ve üzerek yardımlarınızı değersizleştirmeyin! İnsanlara gösteriş olsun diye malını harcayan, ama Allah'a ve ahiret gününe inanmayan kişi gibi davranmayın! Onun durumu, üzerinde toprak olan kayaya benzer. Şiddetli bir yağmur yağar ve orayı çıplak bırakır. Böyleleri çalışmalarından bekledikleri sonucu alamazlar. Allah, âyetleri görmezlikten gelen bir topluluğu yola getirmez.” (Bakara, 264)

Yukarıdaki ayette, topraktan kasıt insanların malları mülkleri ve asıl infak etmeleri gereken maddi ve manevi birikimlerdir. Bu paylaşım, buyurulduğu üzere yapılmadığı takdirde Allahü Teâlâ öyle bir zaman getirir ki elinde avcunda olan her şey kaybedilebilir.



Yardımların ekonomik değeri yanında ne için yapıldıkları, nasıl yapıldıkları da önemlidir. İnsan onurunu zedeleyici bir yardım biçimi, yardımın anlamsız hale gelmesi sonucunu doğuracaktır.

İnsan nefsi, yaptığı iyiliğin ve güzel davranışların başkaları tarafından duyulmasını, görülmesini ve böylece halk

arasında kendisinden bahsedilmesini, övülmesini ister. Gizli verince bundan mahrum kalır. Bu da nefse zor gelse de sevabı çok olur.

Yapılan iş ve ibadet riyadan ne kadar uzak olursa, ihlasa o kadar yakın olur. İhlasla yapılan amel ve ibadetlerin etkisi ise daha çok olur. ■

İSLAM EKONOMİK SİSTEMİNİN TEMEL İLKELERİ ÜZERİNE BİR DENEME

İEE GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

Rukiye Yiğit

İÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Bir yaşam biçimi olarak, İslam dini hayatın ve toplumun her alanına yönelik kurallar ve düzenlemeler ortaya koyar. Ekonomi bu alanların başında gelir. Zira etkili bir ekonomik sistem, mal ve hizmetlerin tüketimi, insanlar arasında yapılan değiş tokuşa süreklilik kazandırması, insanların maddi ve manevi hedeflerini gerçekleştirmelerine olanak sağlamada önemli bir rol oynar. Bu nedenle etkili bir ekonomik sistem sağlıklı bir toplum için olmazsa olmaz bir unsurdur.

İslam dini, ekonomik hayata dair birtakım kurallar ve düzenlemeler ortaya koymuştur. İslami bir yaşam biçimi hayatın her alanında İslami değerlere bağlı kalınarak yaşamayı gerektirir. Dahası günümüzde egemen olan ekonomik sistemin çıkmazda olduğuna ve kendi kendini tükettiğine dair söylemler gün geçtikçe kamuoyunda yankı bulmaktadır. Bu nedenle ekonomik dengesizliklerin hakim olduğu mevcut sistemin yerine İslami ilkelere bağlı

adil, sürdürülebilir ve evrensel yeni bir İslami Ekonomik model oluşturulması hedeflenmektedir. Bu hedefin gerçekleşmesi için öncelikle İslam dininin ekonomik hayata dair ortaya koyduğu uygulamalar ve düzenlemeler analiz edilerek altındaki fikri ve ahlaki ilkeler tespit edilmektedir. Söz konusu ilkeler tespit edildiğinde mevcut sistemle benzeyen noktaların dahi aslında farklı fikri altyapılardan doğduğu açıkça görülecektir.

Örneğin para, alım satım işlemlerinin başlıca araçlarından biri olduğu için önemli bir role sahiptir. Fakat İslam, parayı toplumdaki önemli unsurlardan biri olarak kabul ederken; onu, modern düşüncenin aksine, asıl amacı Allah'a kulluk olan insan için sadece bir araç ve vesile olarak kabul eder. İslami bir ekonomik sistem, finansal gelir ve gider, ithalat ve ihracat ve diğer ekonomik istatistiklerden çok tüm bunların üzerine inşa edildiği sistemin temeline vurgu yapar.

İslam dini birey hayatını dört farklı düzlemde inceler ve bu alanlara yönelik birtakım düzenlemelerde bulunur. Bunlar, insanın yaratıcısı olan Allahu Teala ile, kişi ve diğer insanlar ile, kişi

ve evren ile ilişkisi son olarak da kişinin kendisiyle olan ilişkisini içeren alanlardır. Ekonomi, bireyin diğerleriyle ve evrenle olan ilişkisi ile doğrudan bağlantılıdır. Ekonomi kavram olarak müslümanlar tarafından kısaca mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım ve tüketimi olarak tanımlanabileceği gibi daha geniş anlamları da ihtiva edecek şekilde de tanımlanabilir. İslam'a göre insan davranışının değeri ister ekonomik alanda olsun ister diğer alanlarda olsun iman temellidir.

İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Peygamber'in sünneti, bize toplumun ekonomik sisteminin nasıl olması gerektiğine dair apaçık talimatlar vermez. Bu nedenle bize düşen söz konusu temel kaynaklarda dönemin şartlarına ve İslam'a uygun olarak tatbik edilen bazı uygulamaları analiz ederek bunların temelindeki bazı ilkelere ulaşarak sistemin bu ilkelere uygun bir profile sahip olup olmadığını analiz etmektir. Bunun sonucu olarak problemler çözümü daha kolay olacaktır. Bu çalışmanın amacı, İslami ekonomik sistemin temel özelliklerini birtakım ilkeler halinde ortaya koymaya çalışmaktır. İslami



bir ekonomik sistem, "Şeriat" adı verilen hükümler ve kanunlar tarafından tanımlanmaktadır. Şeriat'te yer alan kurallar hem kurucu hem de düzenleyicidir, yani ekonomik varlıkların ve sistemlerin yaratılmasına ilişkin kuralları ve mevcut olanı düzenleyen kuralları koyarlar. Vahyin pratik hayatı düzenleyen yönü olan Şeriat, yaşamın her alanında -bireysel, ruhsal, sosyal, politik, kültürel ve ekonomik- insan için bir rehberdir. Bu rehber aynı zamanda insan fiillerinin meşruiyetine dair bir ölçek ortaya koyar. Buna göre mükellef biri için (İslami emir ve yasakların muhatabı olan ve bunlara uymakla yükümlü bulunan kimse) farz, vacib, sünnet, müstehap, mübah, haram, mekruh

ve müfsid olmak üzere sekiz fiil vardır. Bu sınıflandırma aynı zamanda insanın ekonomik davranışları da içerir. İslam'da Şeriat'ın temel kaynağı, insana rehberlik için gerekli tüm kuralları içeren Kur'an ve Sünnet'tir. Kur'an ve sünnetin ortaya koyduğu kanunlar ilk olarak kıyas ve icma gibi asli deliller ile istihsan, maslahat, seddi zera'i, örf, önceki şeriatler gibi tali deliller kullanılarak genişletilmiş ve farklı çağlarda ortaya çıkan yeni durumlara uygulanabilir hale getirilmiştir. Söz konusu deliller insanın ekonomik hayatı ile ilgili kuralları ve kanunları ortaya koyar ve düzenler. Fakat bu deliller kullanılırken önemli olan İslam'ın ekonomik hayatı düzenleyen kanunları hangi prensip ve

ilkeler üzerine bina ettiğidir. Bu ilkelerin tespiti, karşılaşılması muhtemel yeni sorunlarla başa çıkmayı sağlayarak kendi kendini revize eden bir İslami ekonomik modeli oluşturmaya yardımcı olur. Yapılan çalışmaların kapsamına bağlı olarak bu ilkelerin sayısı artırılabilir ve niteliği yüksek çalışmalar ortaya konabilir. Biz bu bağlamda altı ilke tespit ettik ve birer ayetle bu ilkeleri örneklendirme yoluna gittik:

En temel ilke, Allah'ın her şeyin yaratıcısı, efendisi ve her şeyin yegâne sahibi olduğuna inanmaktır. Bu, Allah'ın iradesine boyun eğme, onun egemenliğini kabul etme ve O'na bütünüyle kulluk etmeyi istemek anlamına gelir. Bu durumda, Müslümanlar -bireysel ve toplumsal olarak- örneğin, tefecilik veya faiz sistemi gibi kendi ilkeleri ile ters düşen hiçbir ekonomik uygulama ve sistemi kullanmamalı, taklit etmemeli ve bunlara öykünmemelidir.

İkinci temel ilke, İslam'ın hayatın tüm alanlarını kuşatan ve buna bağlı olarak ihtiyaçlara cevap veren bir din oluşudur. İslam, bir insanın hayatını ahlaki, sosyal, politik vs. tüm açılardan şekillendirir. Bu alanlara dair her şey Allah'ın emir ve yasaklarına dayanır. Bu nedenle, kişinin bir konuda Allah'ın emrini, buna bağlı olarak Kur'an ve sünnetin öğretisini kabul etmesi, diğerinde kabul etmemesi söz konusu olamaz.

"...Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik..." (16:89)

Üçüncü bir ilke ise insanın, yaratıcısı ve rabbi olan Allah'ın düzenini ikame etmekle görevli yeryüzünde halife konumunda olmasıdır. Bu durum, herkesin dünyaya belirli bir sorumluluğu yerine getirmek için yaratıldığı anlamına gelebilir. Allah, insanoğluna, emrettiği şekilde ahlaki ve etik değerlere göre yaşayabilmeleri için özgür irade vermiştir. Buna ek olarak, İslam ekonomik anlamda maddi gelişim ve ilerlemeye olanak sağlar, böylece sosyal, ahlaki ve ekonomik alanlarda ilerleme birbiri ile uyum içerisinde gerçekleşir.

Dördüncü ilke, Allah'ın, insanoğluna verdiği halifelik görevini yerine getirmesine imkan vermek için, bu evrendeki her şeyi onun emrine vermesidir. Kur'an-ı Kerimde buna işaret eden ayetler bulunmaktadır:

“Allah, içinde gemilerin, emriyle akıp gitmesi, O'nun lütfunu aramanız ve şükretmeniz için denizi sizin hizmetinize verendir.” (45:12)

Fakat bu durum bize Allah'ın bize sağladığı kaynakları kötüye kullanma veya onları kendi tekelimiz haline getirme serbestisini tanımaz. Bu kaynakların, daha çok insanların bu dünyadaki sorumluluklarına uygun olarak sunulduğu ve insanlar tarafından ancak bu çerçevede kullanılması gerektiğine işaret eden birçok ayet vardır. İnsanlar, Allah'ın yarattığı şeylerden yine O'nun verdiği sınırlar içinde dilediklerince faydalanabilirler.

“O, çardaklı-çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez. (6: 141)



Beşinci ilke, dünya hayatının ahirette hesabının verileceği inancıdır. Buna göre Allah'ın biz insanoğluna verdiği tüm nimetlerden ahirette hesaba çekileceğimiz inancı ekonomik davranışlarımızı da içerir.

“Sonra o gün, nimetlerden mutlaka hesaba çekileceksiniz?” (102: 8)

Altıncı prensip, insanlar arasında üstünlüğün mal ve zenginlik ile değil takva ile oluşudur.

“Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.” (49:13)

Zenginlik ve fakirlik kıyaslandığında zenginliğin insanoğlu için daha ağır bir imtihan olabileceğine vurgu yapılmıştır:

“Allah, rızkı dilediğine bol verir, (dilediğine de) kısar. Onlar ise dünya hayatı ile sevinmektedirler. Hâlbuki dünya hayatı, ahiretin yanında çok az bir yararlanmadan ibarettir.” (13:26)

Yoksulluk gibi refah ve zenginlik de bir imtihan olarak görülür:

“Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır; Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır.” (64:15)

Kur'an-ı Kerimde, sayısız mal ve zenginlik sahibi Süleyman Peygamber için şöyle buyrulur:

“Kitaptan bilgisi olan biri, “Ben onu, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm” dedi. Süleyman, tahtı yanında yerleşmiş hâlde görünce şöyle dedi: “Bu, şükür mü, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni denemek için, Rabbimin bana bir lütfudur. Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse (bilsin ki) Rabbim her bakımdan sınırsız zengindir, cömerttir.” (27:40)

Bu ilkelerden de anlaşılacağı gibi, İslam'ın ekonomik sistemi dayandığı değerlerin farklılığından ötürü diğer ekonomik sistemlerden tamamıyla farklıdır.

Kapitalist bir toplum kendi değerleri nedeniyle iktisadi kuralları ve ekonomik koşulları ahlaki ve etik değerlerden daha öncelikli olarak görüyor olabilir. Bu düşünce sosyalist toplumlar gibi başka toplumlarda da benimsenmiş olabilir. Ancak İslam toplumunda yurtdışındaki ilkelerden yola çıkıldığında böyle bir düşünce söz konusu olamaz. İslam'ın ekonomik sistemi kişisel fayda ile toplumsal fayda arasında çarpıcı bir denge öngörürken aynı zamanda dünyevi karların yanı sıra manevi kazançların da önemine vurgu yapar. ■

OZANLARIN DİLİNDEN EKONOMİK HAYATA DAİR İZLENİMLER

İEE GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

Abdullah Öztel

İÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

İçinde yaşadığımız toplumun kültürünün kıymetli bir unsuru olarak türküler, kimi zaman ozanların aşkını, sevincini, mutluluğunu kimi zaman da hüznünü, kederini ifade etmektedir. Sözlü kültürümüzün ürünü olarak türkülerden atalarımızın dünya görüşünü hakkında bilgi elde edebiliriz. Bu vesileyle atalarımızın insanlıkla paylaşmak ve nesilden nesle aktarmak istedikleri mesajların derinliğine inerek, onların tecrübelerinden hayatımızın birçok alanında faydalanabiliriz. Bizlere kılavuzluk edebilecek bu derinliğin, insanların ekonomik ilişkilerine yönelik doğrudan veya dolaylı olarak birtakım mesajlar ilettiği kanaatindeyiz. Bu doğrultuda çalışmamızda, İslami iktisat çalışmaları çerçevesinde, ozanların bu noktadaki kanaatleri irdelenecektir.

Ozanların türkülerde ağırlıklı dünya hayatının geçiciliğine vurgu yaptıkları görülmektedir. Buna karşılık ebedi mutluluğun sırrı olarak her daim ahiret hayatının bilincinde olunması gerektiği vurgulanmaktadır. Ozanların kimi zaman fani/geçici kimi zaman yalan hatta bazen zalim diye niteledikleri dünya, hayatın merkezine alındığı taktirde insanın kibirlenmesine, nefsinin kölesi olmasına aynı zamanda ahirette kendine, dünya hayatında ise çevresine karşı zalim olmasına neden olmaktadır. Buna paralel olarak ozanlar, kimi zaman nefisle mücadele etmeye kimi zaman nefsi köreltmeye kimi zamansa nefsi terbiye etmeye vurgu yapmaktadırlar.



tadır. Nefsine esir olmuş kişi yerilmekte, nefsin terbiye etmiş kişi “er oğlu er” olarak övülmektedir.¹ Kısaca dünya, ahiret, nefis kavramlarının türkülerde yoğunlukla işlenmekte olduğu ve bu noktada insanın uyarılmakta olduğu söylenebilir.

**Dünyada gerektir ahiret başta
Ne gezersin kardaş dağ ile taşta
Nefsin ile uğraş dur sen savaştta
Sabır külüngüynen kır bak neler var
[Davut Sulari]**

Nefisle mücadele kapsamlı bir konu olmakla beraber, bizim konumuzla ilgili boyutunu daha çok mal sevgisi, insanların mülk edinme hırsı oluşturmaktadır. Türkülerde insana, dünya malına aldanmaması, mala güvenmemesini dolayısıyla mala güvenerek kibirlenmemesini, malı biriktirmemesi/yığmaması öğütlenmektedir. →

**Dünya benim deyî zapta geçirse
Karun kadar malın olsa ne fayda
[Kul Himmet]**

Malı yığmak insana fayda vermez zira insan elbet bir gün ölecektir. Ahiretini gözetmeli, ölümü unutmamalıdır. İnsanın ahireti gözeterek yaşaması aslında hayatın merkezinde mutluluğun bulunması anlamına gelir. Ebedi mutluluğun sırrı bu yoldan geçmektedir. İnsanın dünya hayatındaki felsefesi bir tohum gibidir. Temelini sevginin oluşturduğu tüm güzellikleri barındıran bu tohum, bir yaşam felsefesi olarak benimsendiği takdirde, çevreye güzellikler saçacak ve mutluluğu temin edecektir. Aksi takdirde felsefesi dünyadan, metallerden ibaret olan insan, geçici hazlara ulaşabilecekse de mutluluğa erişemeyecektir.

**Yürü bre yalan dünya
Sana konan göçer bir gün
İnsan bir ekine misal
Seni eken biçer bir gün
[Karac'oğlan]**

Malı yığmak sermayeyi meydana getirecektir. Servetse daha geniş bir kavram olarak maddi, manevi birçok hususu kapsar. Bu sebepten ötürü, Aşık Mahzuni'nin sermayesi derdi, serveti ahıdır. Türkülerde insanın malını yığmaması, paylaşması arzulanır. İhtiyaç fazlası malın paylaşılması eşit, statüsüz bir toplumun oluşmasını destekleyecektir. Dünya nimetlerinin eşit bir şekilde paylaşıldığı, sade bir yaşamla hayatın ikame edildiği, beraberinde gösterişin ve israfın yer almadığı bir düzenin, ozanların ideal toplumunun iktisadi bir boyutunu oluşturduğu söylenebilir.

**Yürü bre yalan dünya
Sana konan göçer bir gün
İnsan bir ekine misal
Seni eken biçer bir gün
[Karac'oğlan]**

**Varlık dağlarını delip geçerek
Düzde ben bir insan olmaya geldim
[Nimri Dede]**

Ozanların gözünde insanın elinde olmayan nedenlerden ötürü oluşmuş konumu önemli değildir. Önemli olan insanın kendini nerede konumlandığıdır. Çeşitli nedenlerle oluşmuş konumlar, farklılıklar kınanmamalı, hor görülmemelidir.

**Beni hor görme kardeşim
Sen altınsın ben tunç muyum?
Aynı vardan var olmuşuz
Sen gümüşsün ben saç mıyım?
[Aşık Veyse]**

Ozanın yüreği yoksullarla, ezilmişlerle, sömürülenlerle beraberdir. Ozanın gönlü insanın konumundan dolayı sömürülmesine razı gelmez.

**Yoksulun sırtından doyan doyana
Bunu gören yürek nasıl dayana
Yiğit muhtaç olmuş kuru soğana
Bilmem söylesem mi söylesem mi?
[Mahzuni Şerif]**

Ozanlara göre insanlığın özü birdir. Ozanlar toplumda her çeşit ikiliğe karşıdırlar. İnsanlar ikilikten uzak durmalıdır. Zira ikiliğin aslını kin duygusu oluşturur. İnsan bu kinden kurtulmalıdır.

**İkilik kini içimden atıp
Özde ben bir insan olmaya geldim
[Nimri Dede]**

Ozan insanın Karun olmasını istemez ama elinde olmayan nedenlerin dışında yoksul, muhtaç konumda olmasını da istemez. Dünya kadar malının olması ne kadar tehlikeliyse, insanın muhtaç konumda olması da en az o kadar tehlikelidir. İnsanın başkasının eline muhtaç olması, beraberinde kula minnet etmek gibi tehlikeleri getirebilir.

**Zerrece tamahım yoktur şu dünya varına
Rızkımı veren Huda'dır kula minnet eylemem
[Nesimi]**

İnsanlık tarihi boyunca, insanların çoğunun dünyaya, mala, mülke olan düşkünlüğü ve bu düşkünlüğün zulme dönüşmesi, haklı olarak ozanların tepkisine yol açmıştır. Bu sebepten ötürü ozanlar dünyayı zalim, geçici, yalan olarak zikretmektedir. Bu husus etki tepki gözetilerek değerlendirilmelidir. Esas itibarıyla yalan dünya tabiri basit bir tamlamadan öte bir kavramsallaştırma değildir. Ozanların vurguladığı husus, somut olarak dünya değil soyut olarak zihniyettir. Bu kavramsallaştırma doğru algılanmalıdır. Ozanların maksadı, insanlara dünyadan kopuk bir hayat sürdürmeyi öğütlemek değildir. Aksine ozanlar tembellik etmeyip çalışmayı, dağıtılan rızkı aramayı tavsiye etmektedir.

**Tanrı bütün kullara rızkını dağıtırken
Kimi sırtüstü yatar, kimi boştaki gezerken
Kul Ahmet erken kalkar, "haydi ya nasip" derdi
Kimseler anlamazdı "ya nasip" ne demekti?
[Barış Manço]**

Farklı dönemlerde yaşamış olmalarına rağmen ozanların fikirlerinin bir bütünlük içerisinde olduğu görülmektedir. Ozanların ekonomik hayata dair kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı olarak ele aldıkları problemlerin temelini paylaşım problemi oluşturmaktadır. Umulur ki insanlık bir gün

mülkün sahibinin Allah olduğunu idrak eder ve Allah'ın insanlara karşılıksız olarak bahşettiği nimetleri, insanlar da birbirleriyle karşılıksız olarak paylaşma erdemine ulaşırlar.

**Yıllardır sürüp giden bir pay alma çabası
Topu topu bir dilim kuru ekmek kavgası
Bazen durur bakarım bu ibret tablosuna
Kimi tatlı peşinde kimininse tuzu yok
[Barış Manço]**

* * * *

Bu çalışmada özetle ozanlarımızın konumuzla ilgili kanaatlerini mümkün olduğunca az ve öz bir şekilde aktarmaya çalıştık. İnsanın yaşadığı coğrafyanın kültürüne, değerlerine vakıf olması önemlidir. Atalarımızın bize bıraktığı bu derin mirası, aklımız kılavuzluğunda ve mihenk taşımız Kur'an rehberliğinde hayatımıza taşımalıyız. Yukarıda özet olarak ele aldığımız hususlar özelinde ifade etmek kaydıyla, ozanlarımızın konumuza dair kanaatleri kümülatif olarak değerlendirildiğinde, Kur'an'ın ekonomik hayata dair insanda inşa etmek istediği bilinçle paralel nitelikte olduğu kanısındayız. Bununla beraber daha kapsamlı çalışmalarla daha çok kazanım elde edilebileceği fikrindeyiz. Bu noktadan hareketle yolumuza devam edeceğiz. ■

**Halimizi hal eyledik
Yolumuzu yol eyledik
Her çiçekten bal eyledik
Anıya saydılar bizi
[Pir Sultan]**

DİPNOTLAR:

1) Er oğlu er ifadesini Aşık Hüdai, "Gönül Çalamazsan Aşkın Sazını" adlı eserinde kullanmaktadır.

İSLÂM İKTİSADI VE FİNANSALLAŞMA

İEE GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

Abdullah Kuluç

İÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

İslam sadece ibadetlerden oluşan bir din değildir ve o hayatın her alanında insanlık için en hayırlı olanı isteyen bir vaz'ı ilahidir. İslam iktisadı denen husus da olması gereken iktisadi sistemin özel bir ismidir.

İslam iktisadının olması gereken iktisat olduğu söylemiyle kastedilen üretici ve tüketicinin hakkının korunduğu, insanların emeklerinin kar-

şılığını aldığı sürdürülebilir bir iktisadi sistemdir. Halihazırda uygulanmakta olan sistemin en iyi, olması gereken ya da doğal olanın bu olduğu varsayımı sorunlu bir varsayımdır. Bu sistemin sadece bir sistem olduğu ve insanları mutlu etmediği, belli grupların ya da kişilerin mutluluğunun birçok insanın mutsuzluğu üzerine oturduğu ve bu durumun sürdürülmesinin mümkün olmadığı kendini göstermektedir.

İslam iktisadının finansal uygulamalarına göz atılacak olursa, hâlihazırda konvansiyonel iktisat sisteminin finansal uygulamalarından daha iyi sonuçlar verdiği fark edilecektir. Bu konuyu risk yönetimi açısından biraz daha açacak olursak; bir şirketin hissesinin alınıp satılmasında bazı fikhî kurallar getirilerek oluşturulan borsa endekslerinin riski düşürmesi beklenir, çünkü böyle bir endekse dahil olmak isteyen şirketlerin finansal kaldıraç kullanmalarını fikhî kurallar belli oranda sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla bu husus şirketlerin aldıkları riskleri azaltmakta, daha dengeli büyümelerini sağlamakta ve finansal krizlere düşmeleri hususunda önlerine bir engel koymaktadır. Bu kriterlerle şirketlerin gelirleri ve borçları takip

edildiği için iflas etme riski daha düşük olmaktadır. Diğer yandan hisselerin riskinin düşük olması sürdürülebilirliği önemli oranda etki eden bir unsurdur. Örneğin konvansiyonel finansal faaliyetler yapan şirketlerin hisselerinin alınmaması riski düşüren bir faaliyettir. Zira bu tür faaliyetler garar içeren ve reel bir varlığa dayanmayan aynı zamanda kumar mantığına oturan türev işlemler olabilir. Doğal olarak bu tür faaliyetler de şirketlerin finansal tablolarında aşırı risk olarak görünür hale gelir. Bu aşırı risk ise sürdürülebilirliğe karşıt bir durum ortaya çıkarır. Yukarıda değinilen hususların bedihi olduğu bu alanla azda olsa ilgilenen kimselerin malumudur.

Dünya aşırı finansallaşma yüzünden sürekli krizlerle yüz yüze gelmektedir. Zira gerçek değerden uzaklaşan aşırı finansallaşma bir noktadan sonra sürdürülememekte, ekonomik ve finansal krizlere neden olmaktadır. İnsanların finansal krizlerde bugüne kadar yaşadıklarına bakıldığında bu krizlere düşmek istemeyecekleri aşıkardır. Neredeyse her bir on yılda tekrar eden, sistemsal bir değişiklik yapılmadığında tekrar etmesi beklenen krizlere bir çö-

züm olarak İslam iktisadı karşımızda durmaktadır. İnsanların geçmişte yaşadıkları ve hâlihazırda yaşadıkları finansal krizler İslam iktisadının denenmesine ve uygulanmasına zemin hazırlamaktadır.

İslam iktisadının günümüzdeki finansal uygulamaları üzerinden örnekler verilmesi onun sadece bu boyutu olduğu manasına gelmemektedir. Finansal boyut bu iktisadın önemli bir boyutu olsa da İslam iktisadının bundan oluşmamaktadır. Nasıl ki günümüzdeki konvansiyonel iktisadın bir varsayımı, bir anlayışı varsa ve bunun sonucunda pratik uygulamalar ortaya çıkıyorsa aynı şekilde İslam iktisadı finansal uygulamalarında da bazı fikhî anlayışların etkisi vardır. Bu uygulamalar tam olarak hedeflenen uygulamalar olmayabilir. Ama, Ahmet Tabakoğlu hocamızın tabiriyle olsa olsa “geçiş dönemi” uygu-

lamaları olduğu kabul edilmelidir.

Yukarıda değinilen aşırı finansallaşma sorunu aslında bir noktada neo klasik iktisadın bir ürünüdür. İslam iktisadı ise bu finansallaşma meselesine bir sınır getirmektedir. Bunun nasıl olacağına kısaca işaret etmek gerekirse, reel piyasa ile finansal piyasa arasındaki bağlantı çok sıkı olacak ve belirleyici olan reel piyasa olup onu takip eden finansal piyasa olacaktır. Söz konusu husus garar, kumar ve faiz yasağı ile sembolize edilebilir.

Finansallaşma meselesinin neoklasik iktisadın bir ürünü olduğunu belirtmiştik. Neo- klasik iktisat varsayımlarına dayanan, düşünce ürünü bir iktisat sistemidir. Bu durum onun eleştirilmesinde ve uygulamadan kaldırılmasında önünde herhangi bir engelin olmadığı manasına gelir. Uygulanagelen iktisadi

sistemin malî politikaları, önce klasik sonra Keynesyen son halde de neoklasik iktisat olarak önümüzde durmaktadır. Bu geçişlerin sistemin yapısal olarak sorunu olup tıkanmasından kaynaklandığı yaşanılarak öğrenilmiş bir durumdur. Ne yazık ki konvansiyonel iktisadın da sürekli üzerinde durduğu rasyonel insan davranışı onu savunan aynı iktisat sistemi tarafından göz ardı edilmektedir.

Bu konuda “Marufu” bütün insanlığa gösterecek olan İslam iktisadıdır. Burada “marufu” üreticiden tüketiciye varıncaya kadar ‘herkes için iyi’ olarak tarif edilmesi gerektiğine inanıyorum. Herkes için iyi olan, üreticilerin ve tüketicilerin hakkının korunduğu, insanların emeklerinin karşılığını aldığı, sürdürülebilir, reel ile finansal piyasa arasında bir dengenin olduğu bir durum olarak niteleyebiliriz. ■



İSLAM EKONOMİSİ SİSTEMİNİN ÖTE DÜNYA VARSAYIMI BAĞLAMINDA

RASYONEL İNSAN VE
RASYONEL DAVRANIŞ

İEE GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

Esma Vatandaş

İZÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Ekonomi sanıldığı kadar karmaşık ve yalnızca bazılarınca bilinebilir bir alan değildir, olmamalıdır da zaten. Bununla ilgili Jim Stanford “Herkes için İktisat” başlıklı kitabında daha kayda değer bir iktisat yaklaşımı ortaya koymaktadır. Çalışıyorsak, bir emek harcıyor ve bir değer ürettiyorsak, harcamalar yapıyorsak, ihtiyaç duyduğumuzda borç alıp veriyorsak, ticaret yapıyorsak ekonomiyle ilgiliyizdir. (Stanford, 2008) Yani ekonomi hemen her gün hepimizin az ya da çok içinde olduğu bir alandır aslında. Fakat bugün sanki bilinmezlerle doluymuş ya da günlük yaşamlarımızda yeri yokmuş gibi algılanabilmektedir. Herkesin değil sadece bazılarının söz söylemeye hakkı olduğu bir alanmış gibi görülebilmektedir. Çünkü özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren ana akım iktisat olarak adlandırılan görüşler hâkim olmuş, ana akım iktisat giderek sayısallaşmış ve reel ekonomiden uzaklaşmıştır. Matematğin, insanların ekonomik faaliyetlerinin açıklanmasında bir araç olarak kullanılması gerekirken artık günümüzde, ana akım iktisat için, matematik bir amaç haline dönüşmüştür. (Erkan, 2016) Bu sebeple ana-akım iktisat bugünün sosyo-ekonomik ge-

lişmelerine, krizlere ve yaşanan günlük sorunlara cevap üretmekte yetersiz kalmakta ve gerçek dünyadaki olayları yani realiteyi açıklayamamaktadır. Bu sebeple süreç içinde davranışsal iktisat, feminist iktisat, yeşil iktisat, kurumsal iktisat vs. gibi başlıklar altında hetere-doks ve post-otistik yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. (Erkan, 2016; Aydın, 2016)

İslam ekonomisi de bugün, ana-akım iktisadı eleştiren ve dini değerlerle çatışmayan bir ekonomik sistem inşa etme hedefiyle geliştirilmeye çalışılan bir başka ekonomi sistemidir. İslam ekonomisi ana-akım iktisadın temel varsayımlarını kabul etmez; kaynaklar sınırlı ve insan ihtiyaçları sınırsız ya da “rasyonel varlık” olarak insanlar, sadece kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan bireyler değildir. Çünkü İslam öğretilerinde insanın bencil değil aksine yardımsever ve diğergam olması öğütlenmektedir.

İslamın ekonomi anlayışında –pek çok eserde kolaylıkla karşılaşılabileceği gibi- İslam ahlak değerlerine, çevreye duyarlılığa, canlıya da eşyaya da saygıya ve kaynakların sınırlı değil aksine sınırsız ve bol oluşuna vurgu yapılmaktadır. (Görmüş, 2015) Nitekim Allah cömerttir ve insanların bütün ihtiyaçlarını karşılama kudretine sahiptir. Kur’ân-ı Kerim’de çeşitli ayetlerde Allah’ın dilediğine hesapsız rızık verdiği dile getirilmiştir. (Bakara: 212, Ali-İmran: 27,37) Kaynaklar kıt değildir; belki de insanların aşırı tüketim hırsı ve yeniden dağılımdaki adaletsiz ve eşitliksiz tutumları söz konusudur. İnsanlar, bilgi eksikliğinden, mevcut teknolojik şartlardan veya tembelliklerinden dolayı bugün için ilgili kaynaklara ulaşamıyor olabilirler. Ya da aşırı tüketim isteklerinden dolayı insanlarda kaynakların kıt olduğu algısı oluşuyor olabilir. (Görmüş, 2015) Diğer yandan sınırlı yaşama sahip, fani olan insanın istek ve ihtiyaçlarının da nihayetinde sınırlı olması gerekir; şüphesiz ki aksi durum bir paradoks olur. Galbraith’in (2019) dediği gibi “iktisat, kıtlıkla, kaynakların sınırlılığıyla, ihtiyaç ve isteklerle ilgili değil; değer (value), dağılım (distribution), büyüme (growth), istikrar (stabilizati-

on) gibi kavramlarla ilgilidir” aslında ve bunların öğretilmesi öncelikli amaç olmalıdır.

İslam ekonomisi de bu kavramları önemsemekle birlikte bunun yanında İslami kaideleri ve ahlaki ilkeleri de göz önünde bulundurur. İslam ekonomisi iktisadi davranışları açıklamada matematiği amaç olarak görmez. Eğer öyle olsaydı matematiksel olmayan, ispatlanabilir olmayan ya da nedenselleştirilemeyen sadece inanca bağlı kaideler İslam iktisadını şekillendiremezdi. Diğer yandan ana-akım iktisatta olduğu gibi bu sistemde amaç kâr maksimizasyonu değildir. Amacın, Şeybanî, Serahsî gibi erken dönem âlimlerinin eserle-

rinden hareketle, belki, infak (harcama) olduğu söylenebilir. Yani kişinin kendisi için, ailesi, yakın akrabaları ve çevresindeki ihtiyaç sahibi kişiler için kazandıklarından harcama yapmasıdır denilebilir. Çünkü toplumsal refahı desteklemek ve müşterek iyiye ulaşabilmek için böylesi bir harcama yolunda olmak gerekir. (Khan, 2018) Karşılığını yalnızca Allah’tan bekleyerek başkaları için infakta (harcama) bulunmanın Allah yolunda harcamaya denk olduğu İslam ekonomisinin temel kaynakğı Kur’ân-ı Kerimde belirtilmiştir. (Leyl Sûresi, 92: 18-9) Bu harcama için elde edilecek kazancın (kesb) mahiyeti, sınırları ve meşruiyeti ise pek çok isim

tarafından çalışılmış ve tartışılmıştır. (bkz: Kitabul-Kesb, 1993)

İslam ekonomisinin temel meselelerinden pek çoğunu ve temel kavramları ele alışı etkileyen en önemli varsayımlarından birisi -belki de- öte dünyanın kabülü varsayımı olabilir. Nihayetinde ana-akım iktisat da diğerleri de sosyal bilimlerin pek çok alanı da belli başlı varsayımlarla yola çıkmaktadırlar. İslam ekonomisinin kabul ettiği varsayım göre, öte dünya vardır ve öte dünya inancının gerektirdiği ilkelere riayet de insanların birçok davranışlarını olduğu gibi iktisadi davranışlarını da etkilemektedir. Buradan hareketle ana-akım iktisattaki “rasyonel insan” ve “rasyonel davranış” kavramları da İslam ekonomisi sisteminde farklı bir anlam kazanabilir.

Rasyonellik ilkesi, neoklasik iktisatta genel olarak, mevcut koşullar altında, optimal olanı tercih etmek ya da insanların kendilerini kısıtlayan şartları dikkate alarak, ellerindeki imkanları “en iyi” şekilde kullanmaları olarak tarif edildiği görülmektedir. “Homo economicus” kavramıyla da adlandırılan bu rasyonel insan modeli, bireylerin kendi faydasını maksimize ederek toplumun faydasını maksimize edeceği ve birey için iyi olanın toplum için de iyi olduğu varsayımını kabul eder.

Oysa ki sosyal varlıklar olan ve birbirlerinden pek çok yönleriyle farklılaşan bireylerin herbirinin kendi çıkarlarını maksimize etme çabasının birbiriyle çatışmamasının pek ihtimal dahilinde



olamayacağı bir gerçektir. Nitekim tarihte de bunun örneğinin görülebileceği herhangi bir dönem olmamış; her zaman kişisel menfaatler sebebiyle güç ve çıkar çatışmaları yaşanmıştır. Bununla ilgili olarak Sabahattin Zaim (1995) İslam insanının “homo economicus” olarak davranamayacağını vurgulayarak onu “homo İslamicus” olarak tanımlamıştır. Bu nitelemedeki insanın Allah’ın emir ve yasaklarına uyarak ve ihtiyaçlarını karşılarken İslam ahlak değerlerine uygun olarak hareket etmesi beklenir. Bu insan modelinde bireyler toplumda ihtiyaç sahibi insanları görmezden gelerek yaşayamayacaktır çünkü toplum bir bütündür ve bütünün bazı parçalarının sıkıntıda olması bütünün tamamını yani toplumu da olumsuz etkileyebilecektir. Bu olumsuz sonuçlara engel olmak için ise bireylerin, kendi

çıkarlarını maksimize etme peşinde koşan kişiler değil aksine diğergamlık ve altruizmi (başkalarının yararını da kendi yararı kadar gözetmek) benimsemiş; birbirini gözetip koruyan bireyler olarak davranması gerekmektedir. Ancak bu durumda bütün olarak toplum ve dolayısıyla birey olarak insanlar huzur ve refah içinde bir arada olabilirler.

Öte dünya varsayımını kabul eden İslam ekonomisi sistemi için asıl “rasyonel davranış” yalnızca bu dünyadaki refahı ve huzuru değil aynı zamanda öte dünya refahını da hesaba katarak yapılan davranışların tanımlaması olmalıdır. Nitekim Mustafar ve Borhan da (2013) İslam iktisadında homo İslamicus olarak tanımlanan insanın, tüketim yaparken İslami esasları dikkate almasının ve hem dünyadaki hem de öte dünyadaki faydasını arttırmaya çalışmasının ge-

rekli olduğunu dile getirmişlerdir. Söz konusu varsayımı kabul eden sistemin öğretilerinde bencillik, reel olmayan işlemler, borcun büyümesi, bireysel menfaatlerin ve kârın maksimize edilmesi, kul hakkı yeme, gelir dağılımında uçurum, emek sahiplerinin haklarının istismar edilmesi, ekonomik işlemlerde gararın (aşırı belirsizlik) bulunması, sömürü, yolsuzluk, canlıya ve eşyaya zarar verme, kaynakların gereksiz ya da aşırı tüketimi, hile ve aldatma, riba (faiz), spekülasyonlar, adaletsizlik vb. gibi insanî ve ahlâkî düzeni bozacak; toplumu ifsada götürecektir; kardeşlik, birlik ve beraberlik duygularına zarar verecek hiçbir davranışa yer yoktur. Bu davranışlarla ilgili kaidelere uyulması zorunluluktur ve uyulmadığında, bu öğretileri kabul edenlere göre, öte dünyada yaptırımları mevcuttur.

Khan (1988) da “İslam’ın rasyonellik kavramının, geleneksel ekonomik analizlerden anlaşıldığı kadarıyla, ekonomik rasyonellik kavramından anlamlı bir şekilde farklı olduğunu” dile getirmiştir. Khan, “Size verilen her şey dünyâ hayâtının (geçici) meta’dır, onun süsüdür. Allah nezdinde olan şeyler ise hem daha hayırlı, hem daha devamlıdır. Halâ akıllanmayacak mısınız?” (Kasas Sûresi, 28: 60) ve “Halbuki âhiret daha hayırlı, daha sürekli.” (Âla Suresi, 87: 17) ayetlerinden hareketle, “İslam’da rasyonel olarak nitelendirilebilecek olan davranışı insana öte dünyada da bir mükafat kazandıracak olan” şeklinde açıklamaktadır. (Khan, 1988) Çünkü öte dünya inancına sahip olan İslam dininde, insanların yaşam biçimleri ve davranış kalıplarını şekillendirmede ahiret inancının büyük bir etkisi söz konusudur. Fayda-maliyet, kâr-zarar ilişkileri hesap edilirken sadece bu dünya hayatı göz önünde tutulmaz; daha

hayırlı ve daha sürekli olan öte dünya da göz önünde tutulmaktadır. Çünkü asıl rasyonellik, bu dünya ve öte dünya şeklinde iki evreli bir yolun yalnızca ilk evresi olan bu dünya mutluluğu ve faydası için çalışmak olmamalıdır. İnsanlar için, sürekli ve kalıcı olacak olan öte dünyada zorluk ve sıkıntılara yol açacak olan davranışlar, bu dünyada yüksek fayda sağlıyor olsa bile İslam insanı açısından “rasyonel” olarak görülememektedir. İslam insanı için öte dünyada elde edilecek olan fayda ve mükafatlar bu dünyada elde edilecek olanlardan çok daha önemli ve çok daha hayırlıdır.

Şimdi bu yazıda ifade edilmeye çalışılan ve ortaya konan tüm bu düşüncelerden hareketle, hepimiz kendi başımıza bu kavramı yeniden bir düşünelim. Öte dünya inancını kabul eden Müslüman bir insanın her zaman yalnızca bu dünyadaki ve yalnızca bireysel çıkarlarını maksimize etmesi mi rasyonel davranıştır? Yoksa hem bu dünyadaki hem de öte dünyadaki refah ve mutluluğu hedefleyerek ve toplumun felahını gözeterek iktisadi davranışlarını şekillendirmesi midir asıl rasyonel olan? Yaşamlar ve hesaplaşmalar bu dünyayla son bulmuyorken ve daha kalıcı ve daha hayırlı bir öte dünya varken bu dünyaya ayak uydurmak rasyonellikten uzak kalmaz mı?



HARCAMA DAVRANIŞLARI ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

İEE GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

Fatma Nur Şahin

YTÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Bu yazıda çağımızda tüketimin ne anlama geldiği belirtilecek, İslam Ekonomisi bağlamında tüketimin ne olduğu incelenecektir. Harcama davranışının belirlenimci rolü, neoliberal ekonominin vadettikleri ve getirdiklerinin yanı sıra, ayetlerden yararlanılarak İslami bakış açısı ile harcama psikolojisi tartışılacaktır.

18. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkan ve makinelerin hâkim olduğu yeni üretim sistemine geçişte anahtar bir rol oynayan sanayi devrimi, yalnızca üretim tarzını değiştirmemiş, tüketim tarzına da yön vermiştir. Kapitalist sistemin kabulü ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte günümüz toplumları adeta birer tüketim toplumu olmuşlardır. Bunun sebebi günümüz toplumlarının ihtiyaçtan ziyade arzuların rol oynadığı bir tüketim anlayışını kazanmış olmalarıdır. Modernleşmenin ilk dönemlerinde kişiler, kendilerini, tüketim ilişkilerine göre değil, üretim sürecindeki konumlarına ve uğraştıkları mesleklere (çiftçi, öğretmen, işçi vb.) göre ifade etmekteydiler.

Bu mesleki tanımlar, kişilere toplumsal bir tanınma, yani kimlik kazandırmaktaydı (Bocock, 2005:56). Yeni tüketici kimliğinde ise ürünler, sembolik değerler taşımaktadır. Kişiler, kendilerini aldıkları ile ifade etmekte, kimlik tanımlamaları ise tüketimleri doğrultusunda şekillenmektedir.

Bir hizmet veya ürün satın aldığımızda, tüketici kimliğimiz ile var oluruz. Bu açıdan şu sorulara doğru cevap bulmak önemlidir. Peki, o hizmet veya ürünü satın alırken, gerçekten de onu tüketmek isteyen biz miyiz? Sosyal medyanın, reklamların, çevremizin tüketimimiz üzerinde etkileri yok mudur? Televizyonlarda sıkça duyduğumuz ‘sınırsızlık’ kavramının alışverişlerimizde etkisiz olduğunu söylememiz mümkün mü?

Tüketici davranışlarını sosyo-kültürel, sosyal, bireysel ve psikolojik faktörler etkilemektedir. Arama motorunda yazdığımız sınırsız kelimesi ile başlayan on sonuçtan dokuzunun tüketim malları ile ilişkili olması, sadece birinin ise ‘güç’ olması elbette bir tesadüf değildir. Tam da burada iktisadın tanımına vurgu yapmak istiyorum: sınırlı olan kaynaklar ile sınırsız olan ihtiyaçlar

arasında oluşturulan denge bilimi. Sizce de kapitalizmin vadettiği ‘sınırsız tüketim’ söylevi ile modern iktisat tanımı çelişmiyor mu? Çağımız kapitalizmi, maalesef ki bize ‘sınırlılığın’ unutturmak üzerine kurulu bir sistemi aşılama çabalamaktadır. Konvansiyonel İktisatta ‘Rasyonel seçimler’ yaptığı kabul edilen insan, kapitalizme teslim oluş ile birlikte rasyonellikten tamamen uzaklaşmaktadır.

İslam’a göre ise rasyonel insan, bahsedilen bencil rasyonellikten oldukça uzaktadır. Yalnızca kişisel çıkarların maksimize edildiği bir bakış açısı İslami bir düzende kabul edilemez. Kur’an’ı Kerim’de defalarca vurgulanan aklını kullanma öğretisi, verilen kararları İslami bir rasyonellik süzgecine sokar.

İslam’ın düşünen insanı, kazandığının yalnızca kendine ait olamayacağını, hudutsuz tüketim yapamayacağını, asıl özgürlüğünü kaybetmenin nefsin tüm arzularını tatmin etmeye çalışmaktan kaynaklanacağını bilir.

‘İşte onların, sabredip kötülüğü iyilikle savmaları ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcamaları karşılığında, mükâfatları kendilerine iki kez verilecektir.’ (Kasas,54)



İslami bir ekonomi, zekât kavramını zorunlu kılarken, infakı teşvik etmektedir. Allah yolunda harcamalar yapmak, Müslüman bireyler için ayetlerle sabittir. Görüyoruz ki İslam, toplumu günümüz bakış açılarından çok daha farklı bir biçimde modeline dâhil etmektedir. Kapitalizmin, her kişinin fayda maksimizasyonunun topluma fayda edeceğini savunmasının aksine İslam, kişilerden kapitalizmin anlattığı rasyonellikten uzak, diğer insanlara yardım etmekten korkmayan, insanlık inşası için çabalayan bireyler olmalarını istemektedir.

İrrasyonelleşen seçimlerimiz üzerinde durmak istiyorum. Teknolojinin

gelişmesi, ekonomik anlamda birçok yeniliği beraberinde getirmiştir. Kredi kartları bunlardan yalnızca biridir. Hayatı kolaylaştırdığı düşünülen bu kartlar, aslında bütçe kısıtımızın daha da daralmasına yol açıyor, faydamızı maksimize edemememize sebep oluyor. Davranışsal iktisadın konusu olan harcama psikolojisi araştırmaları, bu konu hakkında şöyle söylüyor;

-Kredi kartı ile ödeme yapmak, nakit ödemeye göre daha az acı vericidir. Kredi kartı ile alışveriş yapanlar, nakit ödeme alışkanlığı olan kişilere göre daha fazla para harcamaya eğilimlidirler.

-Herhangi bir satın alma işlemi için nakit ödeme yaparken hissedilen psikoloji ile kredi kartı ile ödeme arasında fark vardır. Kredi kartı ile edinilen ödeme kolaylığı, para harcamaya karşı hissettiğimiz acıyı hafifletiyor

Türkiye’de 1991 yılında özel nihai tüketim harcamalarının %1,2’si kredi kartı ile yapılırken, 2005 yılında toplam özel nihai tüketim harcamalarının %25’i kredi kartları ile gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan 1991 yılında harcanabilir gelirin %52,2’si tüketilirken 2005 yılında harcanabilir gelirin %75’i tüketilmiştir. Ayrıca 1991 yılında kredi kartı ile yapılan tüketim harcamalarının toplam harcanabilir gelire oranı %0,64 iken 2005 yılında bu oran %18,8’e çıkmıştır. Bu rakamlar göstermektedir ki Türkiye’de kredi kartı ile yapılan tüketim harcamaları toplam özel nihai tüketim harcamalarının artmasına önemli katkı sağlamıştır. (Türkiye’de Kredi kartlarının Toplam Özel Nihai Tüketim Harcamalarına Etkisi: Bir Çoklu Regresyon Analizi, Mikail Altan, İbrahim Emre Göktürk)

Eskişehir ilinin, Merkez İlçelerinde 2000 yılından itibaren kademeli olarak Elektronik Kartlı Sayaca geçiş sağlanmıştır. EKS kullanımı mekanik sayaca göre suyu daha dikkatli kullanarak tasarrufa yöneltmiştir. Bunun nedeni, su kartı dolumunda peşin paranın geçerli olmasıdır. 2004 yılında kişi başına çekilen günlük su miktarı 215 litre iken, su tüketimi yıllar içerisinde azalan bir eğilim sergileyerek 2010 yılında bu miktar 164 litreye düşmüştür. (Seçilmiş Göstergelerle Eskişehir, 2012, TÜİK)

Görüyoruz ki, kredi kartı tüketim harcamalarını arttırırken, Eskişehir’de karthi su sistemine geçiş su tüketimini



leşen tüketim, bilincini dış etkenlerin kontrol ettiği insan. Kapitalizm, kredi kartı kullanımı arttıkça daha fazla alış veriş yapan, şehir merkezinde yaşayarak irrasyonelliğe daha fazla yaklaşan, sosyal medyaya maruz kalarak hedonik tüketime meyleden, su miktarını bile ihtiyacına uyarlayamayan insan modeli oluşturmuştur. Peki, İslam'ın oluşturmak istediği insan modeli hakkında neler söyleyebiliriz?

‘Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır.’ (Furkan, 67)

İktisat'ın bir denge bilimi olduğundan bahsetmiştik. İslam ise bir denge dinidir. Aklını kullanarak harcamalarına yön veren, dengeli, bilinçli bir birey ve toplum ideası ortaya koymaktadır. Dünya üzerinde her yıl 800 milyar dolar, Türkiye'de ise 214 milyar TL israf sebebiyle çöpe atılıyor. Ölçülebilen israf bile akıl almaz boyutlardadır.

Sınırsız yaşamın vaadiyle hizmet sunan her şey dâhil otellerde 5 kat daha fazla israf yapılmaktadır. Ayrıca israf edilen 1 milyon 300 bin tondan fazla yiyeceğin 2 milyara yakın insanı doyurabildiği bilgisine ulaşılmaktadır.

‘Müttakiler; Allah’a içten inanan, namazı düzgün ve sürekli kılan ve verdiğimiz rızıkları yerli yerince harcayanlardır.’ (Bakara, 3)

Eleştirilerim, çağın getirdiği nimetleri göz ardı etmek için değil, aksine onlardan en iyi şekilde faydalanabilmek içindir. Harcamasını yerli yerince ayarlayabilen bireyler, tüketim toplumunun değil, bilinçli ve tüketimle var olmayan bir özgür toplumun habercileri olacaklardır.

Rabbimizin ferasetimizi arttırması duası ile. ■

azaltmaktadır. Peki, ikisinde de belirleyici olan kart gibi görülürken, neden sonuçlar farklı olmuştur? Kredi kartı ile alış veriş yapan bireyler, harcamalarını nesnel anlamda görmemektedirler. Mal varlıkları reel anlamda azalırken, cüzdanlarındaki parada herhangi bir değişim olmamıştır. Diğer açıdan su kartına para yükleyerek tüketimlerine yön veren bireylerin ‘cüzdanlarından’ görünen bir para çıkmaktadır. Böylece, insanların psikolojik olarak harcama yöntemlerinden etkilendiklerini söyleyebiliriz.

Bir başka örnekte, Bartın'da yapılan bir araştırma sonucunda şehir merkezinde yaşayan tüketicilerin, köyde yaşayanlara kıyasla irrasyonel tüketime daha yatkın oldukları, köyde yaşayanların ise satın alma kararlarında rasyonel tutum içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Köyde yaşayanların daha rasyonel

davranışlar sergilemesinde etkili olan faktörlerin marka konusunda henüz önyargılarının oluşmaması, reklam promosyon vb. etkileyici unsurlara daha az maruz kalmaları vb. olduğu değerlendirilmektedir. (Rasyonel-İrrasyonel Tüketim: Bartın Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Uygulama, M Said Ceyhan, Canan Taş, 2017)

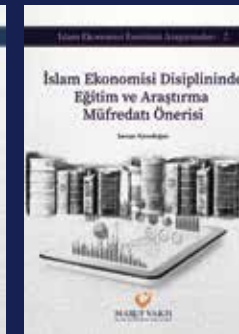
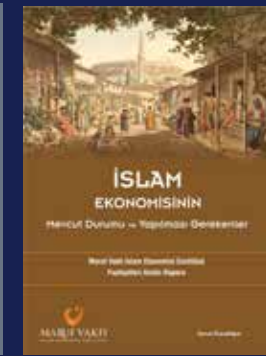
Sosyal Medya'nın hedonik (hazcı) tüketim üzerinde etkisi inceleyen ve Muğla ilinde yapılan bir araştırma ise, sosyal medyanın %34 gibi önemli bir derecede hedonik tüketim davranışlarını etkilediği sonucuna varmıştır. (Bireylerin Hedonik Tüketim Davranışlarına Sosyal Medyanın Etkisi, Ayşe Şahin, Aytekin Fırat, 2018)

Bu örnekleri daha da arttırabiliriz. Fakat sayıları arttığında da tüm bu araştırmaların, ortak bir probleme ışık tutacağını düşünmekteyim; bilinçsiz-

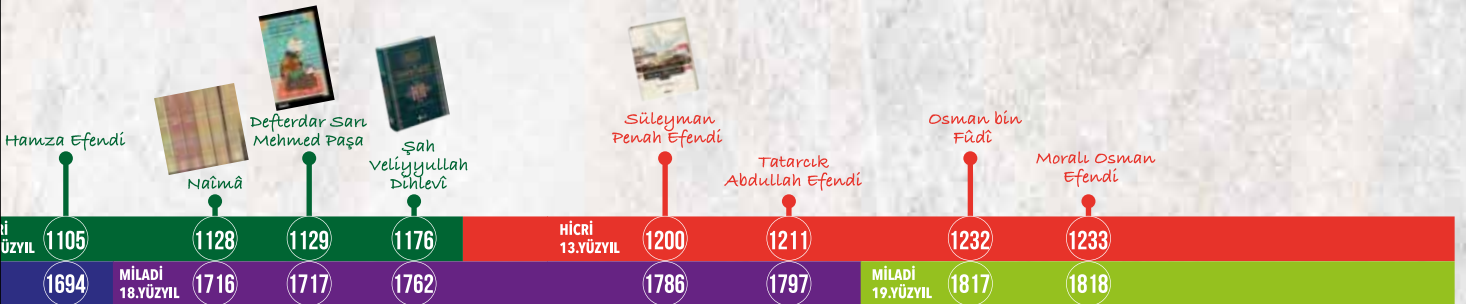
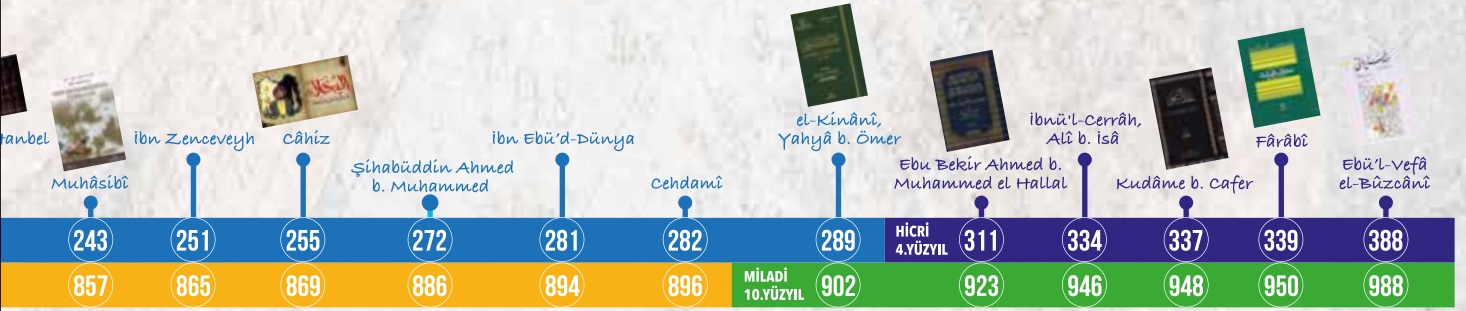


MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

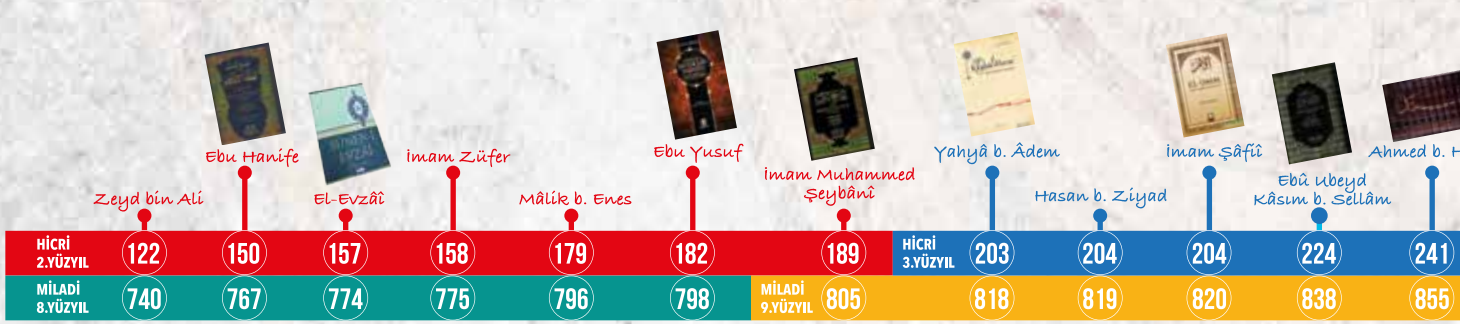
YAYINLARIMIZ



İTKİ SAGLAYAN ALİMLER



İSLAM EKONOMİSİNE KATKILAR





MARUF VAKFI

İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

Seyit Nizam Mah. Mevlana Cad. No: 77 K:8 Zeytinburnu / İSTANBUL

Tel. : 0212 510 11 25

maruf@marufvakfi.org / www.marufvakfi.org

BÜLTEN

2 0 1 9

Y A Z

